

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
ΠΜΣ Κοινωνική και Πολιτισμική Ανθρωπολογία

Διπλωματική Εργασία:

Κατασκευάζοντας την αυτοκτονία στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης

Μάντζαρη Δήμητρα
Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:
Καθηγήτρια Ελένη Παπαγαρουφάλη (Επιβλέπουσα)
Καθηγήτρια Νότα Κυριαζή
Αν. Καθηγητής Λεωνίδας Οικονόμου

Ακαδημαϊκό Έτος: 2015-2016

Περιεχόμενα

Αντί Προλόγου.....	3
Εισαγωγή.....	3
Μεθοδολογία.....	4
Θεωρητικά Σημεία “Αυτοκτονιολογίας”.....	6
Στατιστική και Επιδημιολογία της Αυτοκτονίας.....	10
Οι “ελληνικοί” αριθμοί της οικονομίας και της αυτοκτονίας.....	11
Αφηγήσεις της Κρίσης.....	13
Η αυτοκτονία ως επιδημία.....	18
Από το απονενομημένο διάβημα στο ιστορικό, έμφυλο νόημα.....	23
Στη διασταύρωση δημόσιου και ιδιωτικού.....	30
Σύνοψη.....	33
Αντί Επιλόγου.....	34
Βιβλιογραφία.....	35
Δημοσιογραφικές Πηγές.....	38

Αντί Προλόγου

Στην ταινία του Wim Wenders “*Der Himmel Über Berlin*” περιηγούμαστε πάνω και μέσα από ένα διχασμένο Βερολίνο στο τέλος του 1980 μαζί με τον πρωταγωνιστή φύλακα-άγγελο που αφουγκράζεται τις σκέψεις των μελαγχολικών Γερμανών. Κατά τη διαδρομή αυτή γινόμαστε μαζί του μάρτυρες σε δύο στιγμές μεταίχμιακής απελπισίας. Μία είναι η στιγμή που αδυνατεί να αλλάξει γνώμη σε έναν νεαρό, ο οποίος δίνει τέλος στη ζωή του βουτώντας στο κενό ενός αστικού, βιομηχανικού ορίζοντα. Η άλλη αφορά τη σιωπηλή, αόρατη παρουσία του μεταξύ πάμπολλων επιβατών σε ένα βαγόνι του μετρό. Εκεί ακούμε τις τόσες σκέψεις ματαιότητας και ματαιώσης, μέχρι να κάτσει δίπλα σε έναν επιβάτη, ο οποίος πασχίζει να βρει νόημα για να μην τερματίσει τη ζωή του.

Εισαγωγή

Εν μέσω των πιο καθημερινών δραστηριοτήτων τους οι άνθρωποι πραγματεύονται τα πιο εξαιρετικά ζητήματα, όπως η απόφαση για το θάνατο και τη ζωή τους. Μέσα από την καθημερινότητά μου σε συνεδρίες ως ψυχολόγος θεραπεύτρια, στα βαγόνια του μετρό, αλλά και σαν αναγνώστρια δημοσιογραφικών άρθρων, ακούω και παρατηρώ ανθρώπους να διαπραγματεύονται το νόημα της ζωής και του θανάτου σε συνάρτηση με τη διαπραγμάτευση των οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών στην Ελλάδα. Η διαπραγμάτευση του χρέους γίνεται μια διαπραγμάτευση του εαυτού.

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται από συζητήσεις γύρω από τη διαχείριση του θανάτου και ειδικότερα, του φαινομένου αυτοχειρίας. Εκφέρονται λόγοι επιστημονικοί (κοινωνιολογικοί, ψυχιατρικοί), καθώς και δημοσιογραφικοί, για τις αυτοκτονίες τις οποίες συνδέουν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό με την οικονομική κρίση και τις ραγδαίες κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές στο ελληνικό τοπίο. Το φαινόμενο της αυτοκτονίας παρουσιάζεται ως καινοφανής για την Ελλάδα απόρροια αυτών των εξελίξεων, μια ακραία εκδήλωση εκ μέρους των κατοίκων της χώρας για τα δεινά που βιώνουν. Οι διαφορετικές επιστημολογίες αναζητούν ποικιλοτρόπως την εννοιολογική οριοθέτηση του φαινομένου: Πολιτική αυτοκτονία; Ακραία κλιμάκωση καταθλιπτικών συμπτωμάτων; Σε κάθε περίπτωση το αφήγημα για τη μεσογειακή ηλιόλουστη χώρα της Ευρώπης, με τα χαμηλά ποσοστά αυτοκτονικότητας,¹ έχει πάρει άλλη τροπή. Στη νέα αυτή τροπή αναζητούνται οι πρωταγωνιστές-υπαίτιοί της, στο πρόσωπο των κυβερνήσεων, των πολιτικών μεταρρυθμίσεων, των κομμάτων, των ισχυρότερων ευρωπαϊκών κρατών. Αυτοί εγκαλούνται συχνά στο δημόσιο λόγο, από τον Τύπο και φωνές πολιτών, να αναλάβουν τις ευθύνες τους απέναντι στο φαινόμενο των αυτοκτονιών, με αποτέλεσμα η ευθύνη για τον τερματισμό της

¹ Η αυτοχειρία/αυτοκτονία (*suicide*) διακρίνεται εννοιολογικά από την αυτοκτονικότητα (*suicidality*), καθώς η πρώτη αφορά την απόπειρα αφαίρεσης της ζωής ως πράξη και η δεύτερη την ευρύτερη βιοματική κατάσταση της απόπειρας αυτοκτονίας, παρα-αυτοκτονικών συμπεριφορών ή ιδεασμών θανάτου.

ζωής κάποιου να φαίνεται ότι υπερβαίνει την ατομική του βούληση και να αποδίδεται σε ένα συλλογικό, πολιτικό υποκείμενο που έχει επιδράσει πάνω του.

Στο δημόσιο βήμα έχουν τοποθετηθεί κατά καιρούς πολλοί και διαφορετικοί κοινωνικοί φορείς, από επαγγελματίες ψυχικής υγείας, συγγενείς αυτοχειρών, θεσμικοί φορείς -κρατικοί και μη κυβερνητικοί- έως και διεθνείς οργανισμοί, οι οποίοι διατυπώνουν το φαινόμενο της αυτοκτονίας με όρους ασθένειας-υγείας. Ιδιαίτερα στο δημοσιογραφικό λόγο η αυτοκτονία μοιάζει να (ανα)παράγεται ως ασθένεια με όρους επιδημίας, κρουσμάτων, μεταδοτικότητας, συνεπώς και με όρους πρόληψης και αντιμετώπισης του φαινομένου. Το ζήτημα της μεταδοτικότητας της αυτοκτονικότητας, ωστόσο, έχει απασχολήσει και τη διεθνή επιστημονική βιβλιογραφία.

Όπως έχει επισημάνει ο Michel Foucault (2014), η έννοια της “επιδημίας” συνδέεται ήδη από το 18ο αιώνα με την έννοια του “πληθυσμού”, ένα συλλογικό σώμα, το οποίο ποσοτικοποιείται, μετράται, άρα και ελέγχεται. Με δεδομένο ότι η έννοια του πληθυσμού στη σύγχρονη εποχή δε μπορεί να γίνει αντιληπτή παρά μέσα από στατιστικές, μεγάλο μέρος της δημόσιας συζήτησης που αναπτύσσεται σε επιστημονικά και δημοσιογραφικά άρθρα περιστρέφεται γύρω από τους αριθμούς, με τους οποίους αποτυπώνεται το φαινόμενο. Η πρόσληψη, ωστόσο, των στατιστικών ως αναλλοίωτων, έγκυρων και αξιόπιστων ανατακλαστών της κοινωνικής πραγματικότητας είναι αμφιλεγόμενη από αρκετές σκοπιές, όπως θα δείξω παρακάτω. Ειδικότερα οι στατιστικές των αυτοκτονιών επιδέχονται αμφισβήτηση διεθνώς, καθώς και στην Ελλάδα.

Ως απάντηση στην ανεπάρκεια των στατιστικών να ερμηνεύουν το φαινόμενο, έρχονται προσεγγίσεις εκ μέρους των ανθρωπιστικών επιστημών, συμπεριλαμβανομένης της ανθρωπολογίας, οι οποίες βασίζονται σε ποιοτικές μεθόδους έρευνας. Αν οι ποσοτικές, επιδημιολογικές έρευνες πλεονεκτούν σε εύρος συλλογής δεδομένων, οι ποιοτικές υπερτερούν στο νοηματικό βάθος. Γι' αυτό το λόγο, στην παρούσα εργασία, εστιάζω σε εθνογραφικές ποιοτικές έρευνες πάνω στην αυτοκτονία, με σκοπό να αξιοποιήσω τις νοηματικές τους συνδέσεις στην κατανόηση της αυτοκτονίας, όπως αυτή ‘κατασκευάζεται’ στην ελληνική πραγματικότητα, κυρίως μέσα από τον δημοσιογραφικό λόγο.

Μεθοδολογία

Η παρούσα μελέτη αφορά το ελληνικό πλαίσιο που σήμερα μοιάζει να αναδιαπραγματεύεται τις έννοιες της ελπίδας και της απελπισίας, της ζωής και της απώλειας ή του θανάτου. Πιο συγκεκριμένα επιχειρώ μια ανάγνωση της δημοσιογραφικής κάλυψης των αυτοκτονιών στην Ελλάδα, κατά την τελευταία πενταετία, σε συνδυασμό με τις πολιτισμικές αφηγήσεις υποκειμένων για την αυτοκτονία, όπως αυτές προκύπτουν από σχετικές ανθρωπολογικές μελέτες και άλλες συναφείς πηγές. Στη δημοσιογραφική προβολή της αυτοκτονίας αναζητώ τις ανατακλάσεις αυτών των τρόπων πρόσληψης και νοηματοδότησης της αυτοκτονίας από τους συγγενείς, τους επίσημους

θεσμούς και την ψυχιατρική. Για τους σκοπούς αυτής της μελέτης οι αναφορές μου προέρχονται αποκλειστικά από ελληνικά έντυπα και ηλεκτρονικά δημοσιογραφικά μέσα έναντι διεθνών. Η μέθοδος που έχω υιοθετήσει, προκειμένου να αποκωδικοποιήσω δημοσιογραφικά άρθρα για αυτοκτονίες στην Ελλάδα, είναι η ανάλυση περιεχομένου, καθώς αυτή δύναται να δια φωτίζει τις ασυνέχειες, την επιλεκτικότητα στις αναδιηγήσεις της αυτοκτονίας και τις τυχόν διαστρεβλώσεις (Weisman & Fishman, 1995; Jamieson, Jamieson & Romer, 2003). Παρόλα αυτά, λαμβάνω υπόψη και τις αδυναμίες της μεθόδου, οι οποίες εντοπίζονται στην ανεπάρκεια του κειμένου να μας πληροφορήσει για την ποικιλότητα των κοινωνικών αφηγήσεων και τις ρίζες τους σε αντικρουόμενα συστήματα λόγων με διαφορετικές στοχεύσεις, την επίδραση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος στη μεταφορά διαφορετικών λόγων, καθώς και την επίδραση του κειμένου σε ομάδες του αναγνωστικού κοινού (Philo, 2007). Εν ολίγοις, δεν παραγνωρίζω ότι οι αναλύσεις κειμένων, ακόμα κι αυτές με έμφαση στα συστήματα λόγου (*discourse analysis*), αδυνατούν να συλλάβουν όλες τις διαδικασίες παραγωγής, πρόσληψης και αναμετάδοσης μιας τόσο αμφιλεγόμενης έννοιας, όπως είναι η αυτοκτονία, στην προκειμένη περίπτωση.

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης μελέτης αναζήτησα δημοσιογραφικά άρθρα που να καταγράφουν περιστατικά αυτοκτονίας, να παρουσιάζουν σχετικές μελέτες για το φαινόμενο στην Ελλάδα, καθώς και να περιλαμβάνουν δημοσιογραφικό σχολιασμό γύρω από την αυτοκτονία. Τα άρθρα που συνέλεξα χρονολογούνται από το τέλος του 2011 έως και το τέλος του 2015. Η πλειοψηφία των άρθρων που αναφέρονταν σε αυτοκτονίες προέρχονταν ως επί το πλείστον από την εφημερίδα “Το Πρώτο Θέμα”, τις εφημερίδες “Τα Νέα”, “Το Βήμα” και “Η Αυγή”, το περιοδικό “Athens Voice”, καθώς και από τις ιστοσελίδες “Το Κουτί της Πανδώρας” και “News247” (βλ. Δημοσιογραφικές Πηγές). Οι δημοσιογραφικές αυτές πηγές ως δεδομένα έχουν τα προτερήματα ότι χαρακτηρίζονται από διαφορετικό ύφος γραφής και ιδεολογικό προσανατολισμό, καθώς κι ότι απευθύνονται και σε διαφορετικό αναγνωστικό κοινό. Το “Πρώτο Θέμα”, η “Athens Voice” και το “News247” έχουν μερικώς ενημερωτικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, γεγονός που φαίνεται και από την αισθητικοποίηση των ειδήσεών τους.

Κύριος στόχος της έρευνας είναι να εμπλουτίσει το διεπιστημονικό εγχείρημα ανάπτυξης της θεωρίας περί αυτοκτονίας ή της λεγόμενης “αυτοκτονιολογίας”², αναδεικνύοντας τη δυνητική συνεισφορά μιας ανθρωπολογικής, εθνογραφικής ματιάς. Σύμφωνα με τους ανθρωπολόγους James Staples και Tom Widger (2012), η εθνογραφική ματιά μπορεί να αναδείξει την πολιτισμική διαφοροποίηση και οικουμενική ανθρώπινη ποιότητα της αυτοκτονίας, όπως και να πραγματευτεί με ευελιξία την αμφισημία της αυτοκτονικής πράξης. Οι ίδιοι, όπως και άλλοι ανθρωπολόγοι στο ίδιο ειδικό θεματικό τεύχος του “*Culture, Medicine and Psychiatry*”, ασχολούνται στις εθνογραφίες

² Στην αγγλική βιβλιογραφία συχνά απαντάται και ως *suicidology*, ωστόσο ο όρος δύσκολα αποδίδεται πιστά στα ελληνικά. Ο τρόπος που τον κατανοώ και αξιοποιώ εδώ περιγράφει τους επιστημονικούς λόγους περί αυτοκτονίας.

τους με την ευρέως αποδεκτή τυπολογία του Emile Durkheim (1897) για την αυτοκτονία ως “εγωιστική”, “αλτρουιστική” και “ανομική”.

Ο κοινωνιολόγος Durkheim θεωρείται πρωτοπόρος στη μελέτη της αυτοκτονίας, διότι μέσα από το εκτενές έργο του ανέδειξε πως οι αυτοκτονίες οφείλονται σε κοινωνικούς και όχι απαραίτητα προδιαθεσικούς ή ατομικούς παράγοντες. Έτσι προέκυψε και η ταξινόμηση της αυτοκτονίας στους τρεις τύπους που προανέφερα. Η εγωιστική αυτοκτονία αποδίδεται σε άτομα που έχουν αποκοπεί από βασικούς κοινωνικούς δεσμούς, όπως η εργασία και η οικογένεια. Η κοινωνική τους απόσυρση και απομόνωση αυξάνει σημαντικά τις πιθανότητες να δώσουν τέλος στη ζωή τους. Η αλτρουιστική αυτοκτονία αφορά την διαμετρικά αντίθετη κατάσταση, όπου το άτομο έχει αφομοιωθεί από το κοινωνικό σύνολο σε βαθμό, που διατίθεται να προτάξει τη ζωή του για έναν σκοπό, παραδείγματος χάριν πολιτικό ή θρησκευτικό. Τέλος, η ανομική αυτοκτονία εμφανίζεται σε καταστάσεις κοινωνικής αποδιοργάνωσης και κατακερματισμού, όπως μια οικονομική κρίση. Τα άτομα σε αυτές τις περιπτώσεις νιώθουν “χαμένα” και “μόνα” και βρίσκουν τη λύση των δυσκολιών τους στο θάνατο. Ωστόσο, σε αυτού του είδους τις μεγάλες περιεκτικές κατηγοριοποιήσεις οι ανθρωπολόγοι αντιπαραθέτουν τα κυμαινόμενα και πολλαπλά νοήματα της αυτοκτονίας σε έναν πλανήτη που βιώνει μια αέναη κοινωνική αλλαγή και “*ανομία*”. Η θεωρητική και μεθοδολογική πρόκληση που μας παρέχουν αφορά την προσέγγιση της αυτοκτονικής συμπεριφοράς ως μια μορφή του *σχετίζεσθαι*³, “*έναν τρόπο δημιουργίας και ρήξης κοινωνικών σχέσεων, [έναν τρόπο] να βιώνουμε, να σκεφτόμαστε κι εντέλει να εξηγούμε και διαμορφώνουμε τον κόσμο γύρω μας*” (Staples & Widger, 2012: 200).

Όπως θα αναφέρω παρακάτω, ορισμένες ανθρωπολογικές μελέτες που αφορούν την ελληνική κοινωνία έχουν υποστηρίξει πως το νόημα της αυτοκτονίας στην Ελλάδα αποτελεί μια διαρκή, δυναμική αντιπαράθεση επίσημων και ανεπίσημων συστημάτων λόγου. Ανθρωπολόγοι, όπως η Elizabeth Davis (2015), ο Daniel Knight (2013) και η Stavroula Pipryou (2014) έχουν κάνει ήδη την αρχή, ερευνώντας αφηγήσεις για την αυτοκτονία στον ελληνικό δημόσιο λόγο και τις αντίστοιχες επιστημολογικές κατασκευές τους.

Θεωρητικά Σημεία “Αυτοκτονιολογίας”

Είναι δύσκολο να βρει κανείς αφετηριακό και τερματικό σημείο στη συζήτηση περί αυτοκτονικών συμπεριφορών. Οι στατιστικές περιγράφουν μια ευρύτερη εικόνα, αλλά η εθνογραφία μπορεί να αναδείξει την πολλαπλότητα των ιστοριών πίσω από τις στατιστικές και να φωτίσει το πολιτισμικό, πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο.

³ Ο όρος που χρησιμοποιείται από τους συγγραφείς είναι “sociality”.

Για πολύ καιρό το θέμα της αυτοκτονίας βρισκόταν στις παρυφές των ερευνητικών ενδιαφερόντων της ανθρωπολογίας. Ο Malinowski του αφιέρωσε λίγες γραμμές, κυρίως επειδή έτυχε να βρίσκεται παρών σε περιστατικό αυτοχειρίας κατά την επιτόπια μελέτη του στα νησιά Trobriand⁴. Η αυτοκτονία ως πράξη εκεί εντασσόταν στο ευρύτερο ποινικό πλαίσιο των κατοίκων. Ήταν, με άλλα λόγια, πράξη ρητά ποινικοποιημένη. Σε νεότερες όμως εθνογραφικές μελέτες εντοπίζουμε ενδιαφέρουσες εναλλακτικές θεωρητικές συλλήψεις της αυτοκτονίας. Οι James Staples και Tom Widger, η Elizabeth Davis είναι μερικοί από τους ανθρωπολόγους των τελευταίων δεκαετιών που αναζητούν και μελετούν τις αφηγήσεις των κρατικών και ψυχιατρικών θεσμών, όπως και των συγγενών ή εν δυνάμει αυτοχείρων, γύρω από την αυτοκτονία. Σύμφωνα με αυτούς τους συγγραφείς, ο τερματισμός της ζωής κάποιου συνεχίζει να παράγει νόημα, έννοιες και συμβολισμούς και μετά το θάνατό του/της. Έτσι, πλέκεται μια μεγαλύτερη αφήγηση για το τί σημαίνει αυτοκτονία και αυτοκτονικότητα. Οι αφηγήσεις βέβαια, υποστηρίζει η Davis (2015), δεν είναι η μόνη δίοδος ανθρωπολογικής προσέγγισης του φαινομένου, αλλά προσφέρουν την ευκαιρία κοινωνικής αναπλαισίωσης της συνολικής αφήγησης, στην οποία η αυτοκτονία παρουσιάζεται συνήθως ως ένα ατομικιστικό, παθολογικό και απολιτικοποιημένο γεγονός. Ενώ, λοιπόν, και οι αφηγήσεις δεν είναι πάντα εργαλεία συνεκτικής θεωρητικής παραγωγής, μπορούν να συμπεριλαμβάνουν όχι μόνο ατομικές, αλλά και κοινωνικές διαστάσεις. Ο James Staples (2012) χαρακτηρίζει την αυτοκτονία ως ένα ανθρωπολογικό πρόβλημα, στο βαθμό όπου η ακύρωση της ίδιας της ζωής εγείρει στα υποκείμενα και τους θεσμούς ερωτήματα και για την ανθρώπινη ζωή και ανθρώπινη φύση. Πρόκειται, σύμφωνα με το συγγραφέα, για τους ίδιους προβληματισμούς που απασχολούν τους ανθρωπολόγους: οντολογικούς (ποιοι είμαστε) και επιστημολογικούς (πώς μπορούμε να προσεγγίσουμε την ανθρώπινη γνώση). Επομένως, αυτή η απουσία της απόλυτης γνώσης για τα κίνητρα του αυτόχειρα και η πολυεπίπεδη σημασιοδότηση της αυτοκτονικής πράξης από άλλα υποκείμενα (συλλογικά ή ατομικά) εκ των υστέρων δημιουργεί αντιφατικές και ασυνεχείς αφηγήσεις για το φαινόμενο. Επίσης, κατά τον κοινωνιολόγο Thomas Osborne (2005), η αυτοκτονία ως εμβληματική πράξη αυτόνομης θέλησης και εμπρόθετης δράσης έχει αντιφατική, αυτο-ακυρωτική επίδραση: αν είναι επιτυχής, το υποκείμενο για το οποίο γίνεται η πράξη αυτομάτως παύει να υπάρχει, ενώ αν αποτύχει, μετατρέπεται σε “αποτυχημένη απόπειρα” ή “κραυγή βοήθειας”, άρα και μια αποτυχημένη πράξη θέλησης⁵. Επομένως, η θέληση, η πρόθεση και τα κίνητρα του υποκειμένου παίζουν κεντρικό ρόλο στην ερμηνεία της αυτοκτονικής πράξης.

Εστιάζοντας στα υποκειμενικά βιώματα των υποκειμένων, θα εντοπίσουμε αυτό που ο Widger (2015) μέσα από την εθνογραφική του δουλειά στη Σρι Λάνκα ονομάζει “ιδίωμα του

⁴ Όπως αναφέρεται στους Widger (2015) και La Fontaine (2012).

⁵ Η αυτοκτονική απόπειρα μπορεί να διαφέρει από την τετελεσμένη αυτοχειρία σημαντικά στο βαθμό που πλέον ο επίζησαντας/η επίζησασα συμμετέχει στην νοσηματοδότηση της πράξης του/της. Άρα, κρίνω πως θα ήταν πιο βοηθητικό οι αυτοκτονικές απόπειρες να μελετώνται ως διακριτό φαινόμενο.

θυμού, της οδύνης και της αγανάκτησης”. Επίσης, η ανθρωπολόγος Nadia Dabbagh (2012) έκανε λόγο για τα ιδιώματα αγωνίας σε νεαρούς και νεαρές στην Παλαιστίνη. Τα ιδιώματα αυτά μπορούν να εκληφθούν ως γλώσσες συναισθημάτων και βιωμάτων, οργανωμένες η καθεμία με το δικό της σύστημα, τα λεγόμενα “πολιτισμικά σενάρια” αυτοκτονίας. Τα σενάρια αυτά υπαγορεύουν με τη σειρά τους και τα μοτίβα, τους τρόπους που συνοδεύουν μια αυτοκτονία, από τον τρόπο εκτέλεσης του σχεδίου έως και τη μετέπειτα νοηματοδότησή της από τον περίγυρο. Ένα από τα συχνότερα πολιτισμικά σενάρια για την αυτοκτονία είναι αυτό της αντίστασης και της διαμαρτυρίας, η οποία επικοινωνείται έτσι με έμμεσο τρόπο, αλλά κι αρκετά άμεσο για να υποσκάψει δεδομένες σχέσεις εξουσίας (έμφυλης, ταξικής, εθνοτικής κοκ.). Πρόκειται για ένα αχανές φάσμα νοηματοδοτήσεων και συμπεριφορών που μπορούν να εκκινούν από την πολυσυζητημένη αυτοκτονική βομβιστική επίθεση (*suicide bombing*),⁶ έως και την επιλεκτική παραμέληση της υγείας ή την ευθανασία (Dabbagh, 2012: 289· Staples & Widger, 2012).

Κοινωνικές και ψυχολογικές αιτιολογήσεις του φαινομένου που διασταυρώνονται στην τυπολογία του κοινωνιολόγου Durkheim (εγωιστική, αλτρουιστική, ανομική αυτοκτονία) έχουν αναθεωρηθεί από μεταγενέστερους μελετητές, οι οποίοι επισημαίνουν ότι αυτή η τυπολογία αφορούσε κυρίως βιομηχανικές κοινωνίες της εποχής του και αφαιρετικές κατηγορίες που δύσκολα επιδέχονται επαλήθευση στο σημερινό εμπειρικό πεδίο. Καταρχάς, σύμφωνα με τον Anthony Giddens (1966), η διάκριση του Durkheim μεταξύ βιομηχανικών και προ-βιομηχανικών κοινωνιών μοιάζει καθεαυτή ξεπερασμένη, ενόψει μιας παγκοσμιοποιημένης κοινότητας που εμφανίζει τόσο ομοιότητες όσο και τοπικές διαφοροποιήσεις στα νοήματα που αποδίδονται στη ζωή, το θάνατο και τις ανθρώπινες σχέσεις. Οι μετανεωτερικές κοινωνίες μεταβάλλονται συνεχώς και πολλαπλώς, ενώ από τη στιγμή εκδήλωσης της κρίσης του νεοφιλελεύθερου οικονομικού συστήματος θα μπορούσαμε να τις χαρακτηρίζαμε σε κατάσταση “διαρκούς ανομίας”. Σε αυτό το πλαίσιο το κοινωνικό καθεστώς είναι ρευστό, οπότε καμία από τις τρεις ή και όλες μαζί οι κατηγορίες του Durkheim δεν επαρκούν για να επεξηγήσουν το φαινόμενο. Παρόλα αυτά, στη συνέχεια θα επανέλθουμε στις ιδέες του κοινωνιολόγου για να τις επανεξετάσουμε ως συμβολή και όχι κλειστό ερμηνευτικό σχήμα για την κατανόηση του φαινομένου. Κι αυτό επειδή μια “διορθωτική παρέμβαση” στην αιτιακή τυπολογία ίσως βοηθάει στο να αφουγκραστούμε την πολλαπλή ασάφεια και φευγαλέα γνώση της αυτοκτονικότητας. Από την πλευρά μου, νομίζω πως μπορούμε να ακολουθήσουμε το νοηματικό νήμα της αυτοκτονίας ενός ατόμου έως ένα σημείο, καθώς το νήμα μας οδηγεί και σε πτυχές της υποκειμενικότητας που θα παραμείνουν άγνωστες. Η ίδια η αυτοκτονία ως πράξη εμπεριέχει την ασάφεια ως το όριο της εφικτής γνώσης.

Αποδομώντας την εγκυρότητα της τυπολογίας του Durkheim με επιχειρήματα αντλούμενα από πολλές εθνογραφίες που θα δούμε κι εδώ, η ανθρωπολόγος La Fontaine (2012) εφιστά την

⁶ Δυστυχώς, η ελληνική απόδοση σε βομβιστική “επίθεση” δε μεταφέρει και την έννοια της αυτοκτονίας.

προσοχή μας σε μια πιο παραγνωρισμένη πτυχή της θεωρίας του Γάλλου κοινωνιολόγου. Πρόκειται για τις λεγόμενες “συλλογικές αναπαραστάσεις”, οι οποίες αποτελούν κοινωνικά αποδεκτά σχήματα, μέσω των οποίων γίνονται κατανοητές οι συμπεριφορές. Σύμφωνα με τη La Fontaine, ακόμη και ο Durkheim όσο και οι μετέπειτα ερευνητές εστίασαν περισσότερο στην περιγραφή των στατιστικών αυτοκτονίας, πιστεύοντας ότι αποτελούν τους καλύτερους δείκτες για τη δομή και κατάσταση μιας κοινωνίας. Ωστόσο, αμέλησαν να λάβουν υπόψη ότι η ίδια η περιγραφή των στατιστικών είναι μέρος των εκάστοτε ευρύτερων συλλογικών αναπαραστάσεων για την αυτοκτονία. Με άλλα λόγια, η ερμηνεία του φαινομένου περνάει αναπόφευκτα μέσα από το πρίσμα των κοινωνικά αμοιβαίων αναπαραστάσεων, οι οποίες επαναξιολογούνται, επαληθεύονται ή αναδιαμορφώνονται, ώστε να δημιουργήσουν μια νέα κοινωνική αναπαράσταση της αυτοκτονίας.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα επιστημολογική και μεθοδολογική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση είναι η εθνογραφική δουλειά της Nadia Dabbagh (2012) για την αυτοκτονικότητα των νέων στην Παλαιστίνη μετά τη δεύτερη Ιντιφάντα. Παρότι η επιδημιολογία των αυτοκτονιών στην Παλαιστίνη δε διέφερε σημαντικά από την καταγεγραμμένη στην υπόλοιπη Δύση⁷, οι στατιστικές στην παλαιστινιακή κοινότητα αποκτούσαν άλλη σημασία. Παρά τη φαινομενικά σαφή διάκριση μεταξύ “καθημερινής αυτοκτονίας” και “βομβιστικής επίθεσης”, υπάρχει μια ολόκληρη γκριζα ζώνη συμπεριφορών και στάσεων που αποτελούν μέρος ενός κοινού ιδιώματος απελπισίας και απαξίωσης της ζωής. Σε αυτό το αναλυτικό φάσμα η Dabbagh συμπεριέλαβε και τις απόπειρες αυτοχειρίας, γεγονός αρκετά σπάνιο για εθνογραφίες.

Για τη συγγραφέα, η συμβολή της εθνογραφίας έγκειται στη διασαφήνιση των χαμένων περιστατικών, αυτών που δεν εμπίπτουν ακριβώς στην κατηγορία “αυτοκτονίες”, αλλά υπάγονται στην έννοια του “μάρτυρα” (*martyrdom*) ή του φόνου τιμής (*honour killing*). Κατά την ανθρωπολόγο, οι ίδιες οι στατιστικές μπορούν να αναγνωστούν μόνο εντός του πολιτισμικού πλαισίου που τις παρήγαγε. Παραδείγματος χάριν, στις κοινότητες που μελέτησε, δολοφονίες γυναικών για λόγους τιμής (σε περίπτωση που έμεναν άτεκνες ή υπήρχε υποψία μοιχείας) μετονομάζονταν σε αυτοκτονίες ή ατύχημα από “πτώση στο πηγάδι”. Αν και από εκσυγχρονισμένες πλευρές του Ισλάμ αυτές οι πρακτικές απορρίπτονται, αναφέρεται και η περιστασιακή συναίνεση της αστυνομίας στην εκδοχή του συνένοχου περίγυρου της γυναίκας σε τέτοιες υποθέσεις, ώστε να μη δοθεί συνέχεια στην ένταση και τη βία. Μερίδιο ευθύνης στη συνδιαμόρφωση των στατιστικών βάσει της καταγραφής περιστατικών έφεραν, επιπλέον, οι δομές υγείας ή/και τα νοσοκομεία. Συχνά το προσωπικό δεν κατέγραφε τις γυναίκες που συνοδεύονταν από συγγενείς, με πρόθεση να τις προστατεύσουν από τον κοινωνικό/ποινικό στιγματισμό της αναφοράς στην αστυνομία. Εδώ, επομένως, έχουμε μία κοινωνική και πολιτισμική συνθήκη, όπου η έννοια της αυτοκτονίας γίνεται

⁷ Σε γενικές γραμμές, οι άνδρες φαίνονταν να επιλέγουν πιο βίαιες μεθόδους αυτοχειρίας, από ό, τι οι γυναίκες, οι οποίες εμφάνιζαν και περισσότερες απόπειρες.

πιο εύκαμπτη και αποτελεί ένα σημαινόμενο άλλων, ιδιαίτερα φορτισμένων, συμβολικών πράξεων.

Ένα ακόμα εθνογραφικό παράδειγμα για τον πολιτισμικό χαρακτήρα των στατιστικών βρίσκουμε στην εθνογραφία του Michael Kral (2012) με τους Inuit του Καναδά. Ο πληθυσμός αυτός εμφανίζει ποσοστά αυτοκτονιών ασυνήθιστα υψηλά τόσο για τα παγκόσμια όσο και τα καναδικά δεδομένα. Αυτό το ποσοστό κατανοείται από το συγγραφέα διαφορετικά υπό το φως μια χρόνιας μετα-αποικιοκρατικής μεταβολής στους Inuit και των διαρρηκτικών συνεπειών της στους οικογενειακούς και σχεσιακούς δεσμούς της κοινότητας. Αξιοσημείωτο είναι πως η καναδική κυβέρνηση κρίνει αυτές τις στατιστικές ως μη κανονικές για τα καναδικά δεδομένα και σχεδιάζει στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισης που ελάχιστα ταιριάζουν και βοηθούν τους Inuit. Οι στατιστικές, σε αυτή την περίπτωση, γίνονται ένα εργαλείο μέτρησης και διαμόρφωσης της “κανονικότητας” της αυτοκτονίας ενός δεδομένου πληθυσμού και πυξίδα χάραξης πολιτικών ευθυγράμμισης των εκάστοτε επιδημιολογικών αποκλίσεων.

Σε αυτό το σημείο μια μικρή, πάντως σημαντική, παρένθεση μπορεί να τονίσει τη σημασία των στατιστικών για τη θεσμική εξουσία και τις κοινωνικές πολιτικές υγείας που χαράζουν στρατηγικές, οδηγίες, παρεμβάσεις για τις πληθυσμιακές ομάδες με “ρίσκο αυτοκτονικότητας”. Η Ελλάδα βρίσκεται μόλις στην αρχή αυτής της πορείας, όπως θα δούμε στην παρακάτω ενότητα.

Στατιστική και Επιδημιολογία της Αυτοκτονίας

Στο δοκίμιο του 1976 με τίτλο “*Οι πολιτικές της υγείας το 18ο αιώνα*” ο Michel Foucault ασχολείται με τη σταδιακή συγκρότηση των πολιτικών υγείας μέσα από την ανάπτυξη των θετικιστικών επιστημών και του ιατρικού επαγγέλματος. Προκειμένου οι νέες αυτές πολιτικές πάνω στην υγεία και την ασθένεια να είναι εφαρμόσιμες, το μεγάλο σώμα ανθρώπων στα αστικά κέντρα της εκβιομηχάνισης του 18ου αιώνα έχρηζε εξορθολογισμού και θετικιστικής, ποσοτικής αποτύπωσης. Τα ειδικά χαρακτηριστικά κοινωνικών ομάδων, όπως η ηλικία, το φύλο, το προσδόκιμο ζωής, αλλά και οι συνθήκες διαβίωσης, όπως η στέγαση, η διατροφή και η ανατροφή παιδιών, άρχισαν να αποκτούν άλλο νόημα εντός των πολιτικών που στόχευαν στην “υγεία” των πληθυσμών. Στον ορισμό αυτό, η υγεία, πέρα από την εννοιολογική της σύλληψη ως το αντίθετο της ασθένειας, απέκτησε και περιγραφική σημασία ως η συχνότητα, η ένταση και η διάρκεια των νοσογόνων παραγόντων. Όπως παρατήρησα σε πολλές έρευνες, οι στατιστικές προσφέρουν μια πανοραμική εικόνα του πληθυσμού σε σχέση με το φαινόμενο της αυτοκτονίας, ωστόσο αδυνατούν να δια φωτίσουν βαθύτερες σημασίες και ποιότητες του φαινομένου, όπως είναι η σημασία και οι σχέσεις για τα ίδια τα υποκείμενα που εμπλέκονται. Επιπλέον, σοβαρά ζητήματα εγείρονται για την εγκυρότητα και αξιοπιστία της καταγραφής των περιστατικών σε ένα δεδομένο πληθυσμό μία δεδομένη κοινωνική στιγμή. Ανατρέχοντας στην ευρύτερη βιβλιογραφία οδηγήθηκα στο συμπέρασμα πως οι στατιστικές αναφορές είναι ελλιπείς, καθώς σημαντικά ποσοστά αυτοκτονιών

δεν καταγράφονται σε αρχεία ή μένουν ασαφείς οι συνθήκες θανάτου του ατόμου. Κατά τον ψυχολόγο James McIntosh (2002) όμως είναι σημαντικό να έχουμε υπόψη και τη χρήση των στατιστικών. Οι επίσημες στατιστικές συλλέγονται και καταγράφονται με συγκεκριμένους στόχους, μέρος των πολιτικών υγείας, ειδικά αυτές που αφορούν την πρόληψη, αξιολόγηση και αντιμετώπιση των αυτοκτονιών. Οι περιγραφές των ομάδων ρίσκου αποσκοπούν στον έλεγχο και εντοπισμό εν δυνάμει περιστατικών, δευτερευόντως ίσως στην κατανόηση της αυτοκτονικής πράξης. Εν ολίγοις, το ζήτημα καταγραφής περιστατικών αυτοχειρίας παραμένει νεφελώδες για τους περισσότερους ερευνητές όλων των κλάδων. Την ίδια στιγμή, οι απόπειρες αυτοκτονίας εξακολουθούν να είναι πολύ δύσκολο να καταγραφούν (McIntosh, 2002· La Fontaine, 2012).

Στον τομέα της ευρωπαϊκής δημόσιας υγείας ο ερευνητής Karl Andriessen (2006) δημοσίευσε στοιχεία από χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το διάστημα 1984-1998, σχολιάζοντας πως σε μεσογειακές χώρες, όπως η Ελλάδα και η Πορτογαλία, τα χαμηλά ποσοστά αυτοκτονιών ήταν ανάλογα και με χαμηλά ποσοστά αμελημένων καταγραφών. Με άλλα λόγια, οι καταγραφές αυτές αφορούσαν μόνο τετελεσμένες αυτοκτονίες, χωρίς να δίνουν μια εικόνα του πόσοι θάνατοι αποσιωπήθηκαν ως αυτοκτονίες και μετονομάστηκαν σε κάτι άλλο. Αντίθετα, στο Βέλγιο, τη Γερμανία, την Ιρλανδία και την Ισπανία τα ποσοστά ελλιπώς καταγεγραμμένων αυτοκτονιών ήταν υψηλότερα. Παρόλα αυτά, για τον ερευνητή τα στατιστικά αυτοχειρίας παγκοσμίως εμφανίζουν επαρκή αξιοπιστία, πάρα τη χαμηλή εγκυρότητά τους. Στον ίδιο ερευνητικό τομέα ο Erik Jan de Wilde θέτει (2002) κάποια σημαντικά ερωτήματα για τη μεθοδολογία της έρευνας στις αυτοκτονίες, παρατηρώντας πως ενώ οι ποσοτικές έρευνες του θέματος αυξάνονται, δε φαίνεται να συμβαίνει το ίδιο και για το θεωρητικό σώμα. Ορισμένοι λόγοι που ο ίδιος παραθέτει είναι οι ανεπαρκείς στατιστικές τεχνικές, οι διαφορετικές μέθοδοι στην έρευνα, η έλλειψη εγκυρότητας των ποσοστών και η πιθανή μη αντιπροσωπευτικότητα του δείγματος πληθυσμού.

Οι “ελληνικοί” αριθμοί της οικονομίας και της αυτοκτονίας

Βάσει των παραπάνω, κρίνω πως και για τους στόχους αυτής της μελέτης θα ήταν άτοπη η λεπτομερής εξέταση των στατιστικών αυτοχειρίας στην Ελλάδα, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την ποσοστιαία τους διάσταση. Εξαιτίας της απουσίας συλλογής ποσοτικών δεδομένων και της έμφασης στην ανάλυση περιεχομένου των δημοσιογραφικών άρθρων, θα λέγαμε πως το εν λόγω εγχείρημα κλίνει προς την ποιοτική μεθοδολογία έρευνας. Η συζήτηση που εκτυλίσσεται, εντούτοις, γύρω από τις διακυμάνσεις των στατιστικών και ο τρόπος προβολής ή σχολιασμού αυτής της μεταβολής από τον Τύπο έχει ενδιαφέρον και μπορεί να μας αποκαλύψει νοήματα της ελληνικής κουλτούρας για την αυτοκτονία.

Η εκτενέστερη ίσως έως σήμερα έρευνα που αφορά την Ελλάδα και αναζητά στατιστικές συσχετίσεις μεταξύ σημαντικών ιστορικών και κοινωνικών γεγονότων είναι αυτή των Branas,

Kastanaki, Michalodimitrakis κ.ά. (2015) ως αποτέλεσμα σύμπραξης πολλών πανεπιστημίων, καθώς και μέρους της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας (ΕΛΣΤΑΤ) και του ελληνικού παραρτήματος του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Σε αυτή την τριακονταετή έρευνα μεταξύ του 1983 και του 2012 καταγράφηκε η επίδραση των γεγονότων ευημερίας και λιτότητας στη συχνότητα των αυτοκτονιών στην Ελλάδα. Όσον αφορά τις αυτοκτονίες ανδρών, το μοναδικό συμβάν που φάνηκε να τις μειώνει έστω και προσωρινά ήταν η είσοδος της χώρας στη νομισματική ένωση του ευρώ τον Ιανουάριο του 2002. Ο Ιούνιος του 2011, ωστόσο, σηματοδότησε την αρχή μιας σταθερής αύξησης στο σύνολο των αυτοκτονιών (35%). Η αύξηση στις αυτοκτονίες ανδρών παρατηρείται ήδη από τον Οκτώβριο του 2008, όπου και άρχισε να γίνεται λόγος για τη σοβαρότητα της οικονομικής ύφεσης στην Ελλάδα, καθώς και τον Απρίλιο του 2012, μετά τη δημόσια αυτοκτονία του Δημήτρη Χριστούλα στο Σύνταγμα. Ο αριθμός των γυναικών που έδωσαν τέλος στη ζωή τους επίσης αυξήθηκε από το Μάιο του 2011. Παρόμοια έρευνα των Rachiotis, Stuckler κ.ά. (2015) που συνέκρινε ποσοστά αυτοκτονιών πριν (2003-2010) και μετά (2011-2012) την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας απέδωσε την ίδια αύξηση στα ποσοστά αυτοκτονιών, δίνοντας έμφαση και στην αύξηση αυτοκτονιών σε ομάδες παραγωγικής ηλικίας.

Εγχώριες ψυχιατρικές έρευνες που εστίασαν σε στατιστικά στοιχεία κυρίως των τελευταίων δύο δεκαετιών, μοιάζουν να συνηγορούν στη συσχέτιση μεταξύ της οικονομικής επιδείνωσης και των καταγεγραμμένων περιστατικών αυτοχειρίας και γενικότερα της αυτοκτονικότητας (Economou, Madianos κ.ά., 2013· Kontaxakis κ.ά., 2013· Giotakos κ.ά. 2012· Economou, Madianos κ.ά., 2011). Οι ψυχιατρικές έρευνες που έχουν δημοσιευτεί έως σήμερα στην Ελλάδα αντλούν ως επί το πλείστον τα στοιχεία τους από τη Μη Κυβερνητική Οργάνωση “Κλίμακα”, η οποία το 2007 πρώτη εκκίνησε μια εκστρατεία ευαισθητοποίησης και πρόληψης για την αυτοκτονικότητα, ενώ παράλληλα δημιούργησε εικοσιτετράωρη τηλεφωνική γραμμή υποστήριξης και παρέμβασης στην κρίση για την πρόληψη αυτοκτονιών⁸. Άλλες πηγές των στατιστικών προέρχονται από ποσοτικές έρευνες διεξαγόμενες από το ίδιο το Αιγινήτειο Νοσοκομείο και από τα επίσημα ποσοστά που δημοσιεύονται από την ΕΛΣΤΑΤ. Οι επίσημες στατιστικές του κράτους παρουσιάζονται στην ιστοσελίδα της ΕΛΣΤΑΤ σε αντιπαραβολή με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛΑΣ) ως εξής:

Έτος	ΕΛΣΤΑΤ	ΕΛΑΣ
2008	373	365
2009	391	352
2010	377	388
2011	477	353

⁸ Η λειτουργία του φορέα βρίσκεται υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης Για περισσότερες πληροφορίες για την "Κλίμακα", οι αναγνώστες μπορούν να απευθυνθούν εδώ: <http://suicide-help.gr> (Ανακτήθηκε τον Απρίλιο, 2016).

2012	508	415
2013	533	566

Η υπηρεσία αιτιολογεί τις διαφορές ανάμεσα στους αριθμούς της ΕΛΣΤΑΤ και της ΕΛΑΣ βάσει του χρόνου επικαιροποίησης “των στοιχείων, όπως στις περιπτώσεις που αναμένονται τα αποτελέσματα ανακριτικών ερευνών δεδομένου ότι η αιτία θανάτου δεν έχει πιστοποιηθεί από ιατρό ή ιατροδικαστή, επειδή δεν προκύπτει ευθέως και πέραν πάσης αμφιβολίας η εξωτερική αιτία θανάτου (ανθρωποκτονία, αυτοκτονία, ατύχημα).” (Ανακοίνωση Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, 27/10/2015).

Αξίζει να σημειωθεί ότι η εγκυρότητα των στατιστικών της ΕΛΣΤΑΤ αμφισβητήθηκε από τον ελληνικό Τύπο με αφορμή τη διαστρέβλωση δημοσιοοικονομικών στατιστικών από υπεύθυνους εκπροσώπους της ΕΛΣΤΑΤ⁹, προκειμένου η χώρα να υπαχθεί στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Αυτή η υπόθεση κατά του υπευθύνου της ΕΛΣΤΑΤ ανακύπτει σε αρκετά δημοσιογραφικά άρθρα ως τεκμήριο της συσκότισης της αληθινής διάστασης της ελληνικής οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Εκεί παρατηρούμε για άλλη μια φορά να ανακύπτει η χρόνια δυσπιστία και καχυποψία στην σχέση πολίτη-ελληνικού κράτους. Το ελληνικό κράτος είναι ηθικός αυτουργός τόσο της οικονομικής ύφεσης όσο και των αυτοκτονιών, άρα προσπαθεί, σύμφωνα με υπόνοιες του “Πρώτου Θέματος”, να συσκοτίσει τις ευθύνες του. Το διακύβευμα μοιάζει να είναι διττό: η ανάληψη πολιτικής ευθύνης για την οικονομία και τις αυτοκτονίες. Τα δύο φαινόμενα μοιάζουν άρρηκτα συνδεδεμένα στην ελληνική δημοσιογραφία.

Αφηγήσεις της Κρίσης

Κάποια αφετηριακά σημεία για την πολύπλευρη κατανόηση των αυτοκτονιών στην Ελλάδα μας θέτει και η ανθρωπολόγος Elizabeth Davis (2015) με την πρόσφατη εθνογραφική της έρευνα στη βορειοανατολική Ελλάδα στις αρχές του 2000. Κατά την Davis, η οικονομική ύφεση και οι αυτοκτονίες εισήλθαν στην ελληνική πραγματικότητα ως “νέα” φαινόμενα, ως παραφωνίες στη μεσογειακή μελωδία καθοριστικών για την ελληνική ταυτότητα εννοιών, όπως το κέρασμα ή το κέφι¹⁰. Η οικονομική κρίση μοιάζει με ένα διαρρηκτικό για το κοινωνικό-ιστορικό συνεχές συμβάν, βάσει του οποίου οι συνθήκες χαρακτηρίζονται ως προ-κρίσης ή μετά την κρίση. Συγκεκριμένα, η ανθρωπολόγος εντοπίζει τρεις άξονες, βάσει των οποίων κατασκευάστηκε η έννοια της

⁹ <http://newpost.gr/ellada/228639/h-elstat-meiwse-ton-arithmo-twn-aytoxeirwn-sthn-ellada-me-eggrafo-sth-boylh>
<http://www.skai.gr/news/greece/article/286780/reuters-aposuretai-i-dioxi-kata-tou-dioikiti-tis-elstat-gia-to-elleimma-tou-2009/>
<http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/642163/aytoktonies-logo-mnimonion-h-kayti-patata-poy-apofeygoyn-na-aggixoun-oi-kyverniseis> (Ανακτήθηκαν Μάρτιο, 2016)

¹⁰ Με τον τίτλο “Πήγαμε στο νησί όπου γίνονται οι περισσότερες αυτοκτονίες στην Ελλάδα” το δημοσιογραφικό βίντεο καταγράφει τα βιώματα συγγενών αυτοχείρων στην Κρήτη. Vice Greece, <http://www.vice.com/gr/video/suicide-crete-full-length> (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

αυτοκτονίας από τα ΜΜΕ, από σημειώματα αυτοχειρών και από αφηγήσεις ψυχιατρικών ασθενών: την ιστορική-χρονική διαφοροποίηση πριν και μετά την οικονομική κρίση, την τοπικότητα σε σχέση με τη δημοσιογραφική προβολή του φαινομένου και τα δεδομένα που συνέλεξε από την κλινική εθνογραφία (ψυχιατρικές διαγνώσεις, συνεντεύξεις κ.α.). Υποστηρίζει πως κάθε σύστημα λόγου συνθέτει μια αντικρουόμενη εικόνα της αυτοκτονίας, η οποία έρχεται σε δυναμική αλληλεπίδραση με τις υπόλοιπες επιστημολογικές κατασκευές. Έτσι, ενώ η ερευνήτρια εντοπίζει στο δημόσιο λόγο την προβολή της αυτοκτονίας κυρίως ως πολιτική πράξη διαμαρτυρίας, εντούτοις προτείνει την περαιτέρω διερεύνησή της ως μιας αμφίσημης κατάστασης, πέρα ακόμα και από τη δημόσια κατασκευή της, μέσα από διαφορετικές επιστημολογίες.

Ομοίως, ο Daniel Knight (2013) στην εθνογραφική του δουλειά στα Τρίκαλα αποτυπώνει τις αντικρουόμενες ρητορικές πειθούς-φόβου, την πολυχρονικότητα της ιστορικής συνείδησης, την τοπικότητα και ανάγκη λογοδοσίας για τις αντίξοες συνθήκες που βιώνουν οι κάτοικοι της πόλης. Η ελληνική κρίση, επενδυμένη με αυτά τα στοιχεία, είναι, όπως εύστοχα τη χαρακτηρίζει, μια μεταφορά-αλληγορία (*trope*), ένα αφηγηματικό μοτίβο. Μέσω αυτού, από τη μια πλευρά τα υποκείμενα αναδιαμορφώνουν την ιστορική και κοινωνική τους συνείδηση, κάνοντας συνδέσεις με ιστορικές εμπειρίες κακουχίας, ανέχειας και αντίστασης. Από την άλλη, υπό το φως της δημοσιότητας μεμονωμένων περιστατικών αυτοχειρίας στην Αθήνα, όσο και στην κοινότητά τους, οι Τρικαλινοί άρχισαν να εντάσσουν την αυτοκτονία σε καθημερινές αφηγήσεις της τωρινής κρίσης. Κατά τον ερευνητή, οι ιστορικές και οι δημοσιογραφικές αφηγήσεις συντελούν στην ενσωμάτωση της αυτοκτονικής εμπειρίας σε μια κανονικότητα. Με αυτή τη διττή μορφή εξοικείωσης, ο Knight υποστηρίζει πως το κοινωνικό στίγμα της αυτοκτονίας “μειώνεται”. Αυτό τον ισχυρισμό θα επανεξετάσω στη συνέχεια της εργασίας.

Παρόλα αυτά, η Elizabeth Davis (2015) προειδοποιεί να μην εγκλωβιστούμε στη συλλογιστική της κρίσης (*crisis thinking*), βάσει της οποίας κάθε κοινωνική μεταβολή στο ελληνικό πλαίσιο καταλήγει να ερμηνεύεται ως απόρροια της οικονομικής ύφεσης. Κατά την Davis, η ανάλυσή μας περιορίζεται αν λάβουμε ως δεδομένη αυτή τη γραμμική αιτιακή σύνδεση οικονομίας-αυτοκτονιών, καθώς κινδυνεύουμε να παραβλέψουμε άλλους παράγοντες που συμβάλλουν στη μεταβολή της κατασκευής της αυτοκτονίας. Μπορεί το επεξηγηματικό σχήμα της οικονομικής κρίσης να κυριαρχεί στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο, όμως σε καμία περίπτωση δεν είναι το μόνο που επηρεάζει την παραγωγή αφηγήσεων για τις αυτοκτονίες.

Ένας ακόμα παράγοντας είναι η επιτέλεση της αυτοκτονικής πράξης στο δημόσιο ή ιδιωτικό χώρο. Η αναμετάδοση μιας ιδιωτικής, “ήσυχης” αυτοκτονίας γίνεται αντικείμενο διαχείρισης με τρόπο πολύ διαφορετικό από τις πολύκροτες, δημόσιες αυτοκτονίες. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του Δημήτρη Χριστούλα στην πλατεία Συντάγματος και του Σάββα Μετοικίδη, δάσκαλου-

συνδικαλιστή, οι οποίοι χαρακτήρισαν το θάνατό τους πολιτική πράξη¹¹. Τα δημόσια, απρόοπτα αυτά συμβάντα τράβηξαν το δημοσιογραφικό ενδιαφέρον και ερέθισαν τη δημοσιογραφική ανάλυση με τρόπο που δε γίνεται στις ιδιωτικές αυτοχειρίες. Γι' αυτό άλλωστε και τα σημειώματα των αυτόχειρων αναπαράγονται με ζήλο και θεωρούνται τόσο πολύτιμα τεκμήρια: πρόκειται για την αποτύπωση της “εξήγησης” της αυτοκτονίας. Στα τελευταία τους λόγια, οι αυτόχειρες αποδίδουν την ηθική αυτουργία του θανάτου τους στις πολιτικές λιτότητας των κυβερνήσεων, ένα ανυπέρβλητο χρέος που αδίκως καλούνται να πληρώσουν και την αξιοπρέπεια της διαβίωσης (*News 247*, 30/5/2015· *Το Πρώτο Θέμα*, 12/6/2012). Αντιθέτως, οι ιδιωτικές αυτοκτονίες παραμένουν σε μια αμήχανη σιωπή από τον περίγυρο του αυτόχειρα, γεγονός που δε φαίνεται να συμβαίνει με συγγενικά πρόσωπα των “δημόσιων” αυτοχειρίων.

Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η κόρη του Δ. Χριστούλα, η οποία έχει απευθύνει επανειλημμένα δημόσιες επιστολές στον πρωθυπουργό της χώρας κι άλλα πολιτικά πρόσωπα (*Το Κουτί της Πανδώρας*, 8/04/2015· *News 247*, 28/11/2015). Στις επιστολές της τονίζει πολλαπλώς τα πολιτικά νοήματα του θανάτου του πατέρα της, υπερασπίζοντάς τα από διαστρεβλώσεις. Ενδεικτικά γράφει:

“[...] για κάποιους η αυτοκτονία φαντάζει αυτονόητη όχι σα φυγή, αλλά σαν πράξη που θρυσματίζει τη σιωπή, σαν πράξη που ερεθίζει τη συνείδηση, που ενισχύει την ευθύνη των πολιτών ως χειριστών και συμμετεχόντων του δημόσιου χώρου, σαν πράξη που ενδεχομένως γίνει το εργαλείο για την ίδια τη ζωή.” (*Το Κουτί της Πανδώρας*, 8/04/2015)

Από τα παραπάνω, φαίνεται πως η ίδια η συγγενής του αυτόχειρα τοποθετεί την πράξη του στο δημόσιο χώρο της πολιτικής. Ακόμα, περιγράφει την αυτοκτονία ως πράξη αφύπνισης και ενεργοποίησης των ατόμων που συναποτελούν το σώμα πολιτών ως προς την ευθύνη τους.

Η απόδοση ευθύνης (*accountability*) για μια αυτοκτονία είναι ένας άλλος παράγοντας και ίσως το πυρηνικό της ζήτημα, φιλοσοφικό, πολιτικό, ψυχολογικό. Ο προαναφερθείς κοινωνιολόγος Thomas Osborne (2005) ασκεί κριτική στη ρομαντική οπτική της αυτοκτονίας που εντοπίζει την ευθύνη της πράξης στο άτομο το οποίο, ως απόλυτος κυρίαρχος της βούλησής του, καταφεύγει σε πράξη ύστατης αυτονομίας και, ενδεχομένως, αντίστασης στο αστικό, εξουσιαστικό σύστημα παραγωγής. Κατά το συγγραφέα, αυτή είναι μια νοηματοδότηση που αντλείται σε μεγάλο βαθμό από τη ρομαντική τέχνη και καταλήγει αρκετά μονοδιάστατη, παραμελώντας άλλες κοινωνικές, ηθικές οπτικές. Υποστηρίζει, επιπλέον, ότι και ο Foucault κατανοώντας ιστορικά την αυτοκτονία ως θέληση για αντίσταση ή πρόκληση στη βιοπολιτική εξουσία του 19ου και 20ου αιώνα, έπεφτε, ίσως, με τη σειρά του στο αντιληπτικό σφάλμα της αυτοκτονίας με όρους ρομαντικής αισθητικής.

¹¹ <http://www.epikaira.gr/article/neo-sok-aytoktonia-45xronoy-gia-politikous-logoyis> (Ανακτήθηκαν από το διαδίκτυο τον Μάρτιο 2016)

Μια ενδιαφέρουσα αποτύπωση αυτής της οπτικής υπάρχει και στην ελληνική αρθρογραφία, συγκεκριμένα σε ένα δημοσιευμένο σχόλιο της συγγραφέως Σώτης Τριανταφύλλου (*Athens Voice*, 18/4/2012), όπου απορρίπτει την έννοια του αυτόχειρα ως εξιλαστήριο θύμα στο βωμό της κρίσης, αλλά και ως πολιτικό διαμαρτυρόμενο. Η άποψη που υιοθετεί παρουσιάζει τον αυτόχειρα ως απόλυτα αυτόνομο, αυτόβουλο υποκείμενο με πλήρη αυτοδιάθεση, άρα και μοναδικό νοσηματοδότη της αυτοκτονίας του. Ενδεικτικά γράφει: “*Η αυτοκτονία είναι ζήτημα νόμιμης προσωπικής επιλογής και ανθρώπινο δικαίωμα.*” Ακόμα και μια ανάλυση, όπως αυτή, που εξαιρεί το ανεπηρέαστο, φιλελεύθερο, δυτικό υποκείμενο, οδηγεί στην αναγκαιότητα της πολιτικής αναγνώρισης, καθιστώντας μια διάσταση της αυτοχειρίας αναπόφευκτα πολιτική. Στο λόγο της Τριανταφύλλου ανακύπτουν οι αντιφάσεις και ασυνέχειες της απεικόνισης της αυτοκτονίας, καθώς δε γίνεται ένα άτομο να είναι απεκδυμένο από πολιτικές και κοινωνικές επιρροές, αλλά ταυτόχρονα να έχει πολιτικές και νομικές διεκδικήσεις από τη σφαίρα του κράτους.

Εν ολίγοις, το ίδιο περιστατικό αυτοκτονίας μπορεί να αποκτήσει πολλαπλές ερμηνείες. Ωστόσο, στην εκάστοτε συγκυρία η εκδοχή που θα επικρατήσει θα εμπεριέχεται στην ευρύτερη πολιτισμική αφήγηση περί αυτοκτονίας. Ένα τέτοιο παράδειγμα είχα την ευκαιρία να συζητήσω με Χαλανδριώτες για την περίπτωση αυτοχειρίας ενός επιφανούς ιδιοκτήτη δημοφιλούς εστιατορίου στο Χαλάνδρι, Αττικής, ο οποίος αυτοκτόνησε μέσα Μαρτίου του 2016 στο υπόγειο της επιχείρησής του. Ο αυτόχειρας δεν άφησε σαφείς ενδείξεις για τους λόγους που τον οδήγησαν στην πράξη του, αλλά αυτό δεν απέτρεψε τους κατοίκους της περιοχής και τα μέσα ενημέρωσης από την ερμηνεία της αυτοκτονίας μέσα από το μοτίβο της οικονομικής κακουχίας και του χρέους (*Lifo*, 24/3/2016· *Το Πρώτο Θέμα*, 24/3/2016). Ταυτόχρονα, είναι δύσκολο να λάβουμε ως έγκυρη οποιαδήποτε πηγή πληροφόρησης, καθώς ακόμα και πιο βασικά βιογραφικά στοιχεία του αυτόχειρα, όπως ο αριθμός των παιδιών του, εμφανίζονται με ανακρίβειες. Η περίπτωση αυτή θυμίζει την παρατήρηση του ανθρωπολόγου James Staples (2015) στην εθνογραφία του για τις αυτοκτονίες νέων στη Νότια Ινδία, όπου οι κεντρικές, κυρίαρχες αφηγήσεις που αναπαράγονται στο δημόσιο λόγο για την αυτοκτονία έχουν “*πυρήνες πειθούς*” μάλλον παρά “*πυρήνες αλήθειας*”. Σύμφωνα με τον Staples, αιτιακοί παράγοντες, όπως το χρέος, ανεκπλήρωτες προσδοκίες ή ερωτικές σχέσεις, δεν αρκούν για να κατανοήσουμε όχι μόνο το “γιατί”, αλλά το “πώς” η αυτοκτονία επιλύει την υπαρξιακή κρίση των Ινδών νέων. Το “πώς” εμπερικλείει την έμφυλη ταυτότητα του υποκειμένου, καθώς και την πολιτισμικά διαμεσολαβημένη αντίληψη που φέρει για τη δυνατότητά του να αυτενεργεί¹². Εν ολίγοις, το πώς αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως ενεργό υποκείμενο. Όπως υποστηρίζει ο ερευνητής, δε μπορούμε να επιχειρηματολογήσουμε αποκλειστικά υπέρ μιας αυτόνομης, ανεπηρέαστης κοινωνικά νοσηματοδότησης της αυτοχειρίας από το

¹² Παράφραση του ορισμού που δίνει η Laura Ahearn για τον όρο *agency*, παντρεύοντας τόσο την ατομική ιδιοσυγκρασία όσο και την επίδραση κοινωνικών πλαισίων. Περισσότερα για τον τρόπο, με τον οποίο αναπτύσσει την έννοια, στο κεφάλαιο “*Privileging and affecting agency*” από το βιβλίο “*Privilege, Agency and Affect*” (2013).

υποκείμενα, ούτε όμως να ανάγουμε όλες τις αυτοκτονίες σε λίστα θυμάτων “της οικονομικής κρίσης”, όπως φαίνεται να συμβαίνει στον ελληνικό δημόσιο λόγο, όπου η οικονομική κρίση συνιστά το κατεξοχήν αφήγημα ερμηνείας των αυτοκτονιών, ίσως μαζί με την απόδοση σε ψυχιατρική διαταραχή (βλ. παρακάτω).

Σύμφωνα με τα παραπάνω, η απόδοση ευθύνης, ανεξάρτητα από το πόσο εστιάζει στο άτομο, ενέχει πάντα έναν κοινωνικό, σχεσιακό χαρακτήρα. Ένα μεγάλο μέρος της αυτοχειρίας και των συνολικών συνθηκών που την περιβάλλουν αποδίδεται στον εν μέρει άγνωστο, αμφίσημο, απειλητικό για την “ημών” ευημερία Άλλο. Αυτή την ιστορική-φιλοσοφική άποψη υποστηρίζει και ο ιστορικός ερευνητής Kristian Petron (2013) λέγοντας πως η αυτοκτονία εξοβελίζεται σε κάποιον/κάτι έξω από εμάς και, με τη συνδρομή της βιοπολιτικής, κατατάσσεται σε ένα χώρο αποκλεισμού, μαζί με λοιπές πλευρές του θανάτου και της θνητότητας. Ο Άλλος που έχει προσκαλέσει την αυτοκτονία από την εξορία της στο πεδίο της ελληνικής πραγματικότητας και του δημόσιου λόγου φαίνεται να είναι η οικονομική κρίση και οι εκάστοτε φερόμενοι υπαίτιοί της, είτε οι αυταρχικές διακρατικές εξουσίες είτε και οι εσωτερικοί φορείς που επέτρεψαν αυτή την άσκηση εξουσίας (Knight, 2013). Αυτό που κάνει η αφήγηση της οικονομικής κρίσης στην αυτοκτονία είναι να αφαιρεί ένα μέρος της εμπρόθετης δράσης του υποκειμένου, καθώς το αόρατο χέρι της κρίσης παρουσιάζεται να καταλαμβάνει τα άτομα και να τα οδηγεί στο τέλος τους. Αντίθετα, η απόδοση των αυτοκτονιών στα προβλήματα της καθημερινότητας, εστιάζει στη συνειδητή επιλογή του ατόμου να τερματίσει τη ζωή του. Για το ελληνικό πλαίσιο, όμως, τα προβλήματα “καθημερινότητας” με τη μορφή χρεών, δανείων, οικονομικών υποχρεώσεων έχουν μεγαλύτερη αμφισημία, δεδομένης της κατασκευής της κρίσης ως περίπτωσης “εξαίρεσης” στην ευρωπαϊκή οικονομική οικογένεια. Η αυτοκτονική πράξη οφείλεται στη συνειδητή πρόθεση του υποκειμένου να ξεφύγει από τις δυσκολίες της καθημερινής επιβίωσης ή στις υπερβαίνουσες πολιτικο-οικονομικές δυνάμεις που το καθοδηγούν σε αυτή; Το σώμα εθνογραφιών βρίθει από περιπτώσεις, όπου η αυτοκτονία αποδίδεται σε έναν Άλλο υπερβατικό δρώντα. Ο Staples (2012: 15-17) παραθέτει αρκετές τέτοιες περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων και η γνωστότερη αφήγηση του Bohannan (1960) για την απόδοση της αυτοκτονίας σε κακόβουλες, μαγικές οντότητες στην Αφρική.

Εντούτοις, “εντοπίζοντας το ‘ποιος’, διασφαλίζεται και το ‘γιατί’”, γράφει ο Tom Widger (2012) θέλοντας να μας δείξει τους τρόπους κατανόησης της αυτοκτονίας μέσα από έμφυλες, ταξικές και ιστορικές διαστάσεις στη Σρι Λάνκα. Οι ανά τόπους αφηγήσεις περί αυτοκτονίας δεν είναι απλά τοπικές, πολιτισμικές αφηγήσεις (*folk suicide ontologies*), αλλά απηχούν χρόνια αποικιοκρατικής καταπίεσης και πόνου. Τα συναισθήματα αγανάκτησης, θυμού και οδύνης από τη βιαιότητα θανάτων μέσω αυτοκτονιών και δολοφονιών διαπερνούν το θεσμικό και μη λόγο κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας και μετά το πέρασμά της. Κατά παρόμοιο ίσως τρόπο και στην Ελλάδα,

ιστορικές, πολιτικές εμπειρίες -όπως η γερμανική, ναζιστική κατοχή- που έχουν ποτιστεί με πόνο και ανθρώπινο αίμα συγκροτούν ένα ουσιώδες πλαίσιο για την ύπαρξη των ατόμων στο παρόν τους. Η πολυχρονικότητα που διαμορφώνει την ιστορική συνείδηση των υποκειμένων, εκτός από τους πληροφορητές Τρικάλινους στην έρευνα του Knight, εντοπίζεται και στον κομματικό, πολιτικό λόγο, όπως φαίνεται στις δηλώσεις του Πάνου Καμμένου του κόμματος των Ανεξάρτητων Ελλήνων για τους Έλληνες αυτόχειρες ως “τα θύματα του νέου Reich”.

Οι υπεύθυνοι της οικονομικής κρίσης, από τις κυβερνήσεις έως και τα διεθνή πολιτικά κέντρα εξουσίας, παρουσιάζονται στον Τύπο ως ηθικοί αυτουργοί των αυτοκτονιών (*Το Κουτί της Πανδώρας*, 12/1/2014, 5/5/2014, 1/4/2015, 7/10/2015). Στο “Κουτί της Πανδώρας” ειδικότερα βρίσκουμε αρκετά αποσπάσματα, αλλά και τίτλους άρθρων¹³, όπου αναπαράγεται η πολιτική ευθύνη των κυβερνήσεων για τις αυτοκτονίες, όπως τα παρακάτω:

“Συνέπεια της πολιτικής λιτότητας, που επέβαλε το Βερολίνο, θεωρεί τον αυξημένο αριθμό αυτοκτονιών στην Ελλάδα, η επικεφαλής της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του γερμανικού Κόμματος της Αριστεράς, Σάρα Βάγκενκνεχτ, και αποδίδει στην Καγκελάρια Άνγκελα Μέρκελ την ευθύνη για “ανεύθυνη πολιτική”. (12/1/2014)”

“Μπορεί σε αυτόν εδώ τον πόλεμο να λένε ότι δεν έχουμε νεκρούς, αλλά οι 6.000 Έλληνες που αυτοκτόνησαν είναι νεκροί πολέμου, τα δύο εκατομμύρια άνεργοι και τα τρία εκατομμύρια ανασφάλιστοι είναι θύματα του νέου Ράιχ της Γερμανίας (5/5/2014)”

Πρόσωπα πολιτικών που εκπροσωπούν αυτά τα κέντρα εξουσίας καλούνται να απαντήσουν για αυτούς τους εκούσιους θανάτους από τους πολίτες (*Inred.gr*, 2/4/2016)¹⁴, τους δημοσιογράφους και φορείς της αντιπολίτευσης.

Η αυτοκτονία ως επιδημία

Η παρούσα συζήτηση για τα πολιτισμικά σενάρια και νοήματα περί αυτοκτονίας μπορεί να δημιουργήσουν την ψευδαίσθηση ότι αυτή είναι και η κεντρική οδός κατανόησης του φαινομένου. Στην πραγματικότητα, ο κυρίαρχος λόγος στη Δύση γύρω από την αυτοκτονία τη συνδέει άρρηκτα με την ψυχική διαταραχή, καταλήγοντας σε μια έντονα ιατροκοιμημένη κατασκευή του φαινομένου. Μια ματιά στο εγχειρίδιο κλινικής ψυχιατρικής των Kaplan και Saddock (2007) μας ενημερώνει πως η επιτυχημένη αυτοκτονική πράξη αποτελεί την κύρια αιτία μηνύσεων κατά των ψυχιάτρων, γι' αυτό και η συνολική πλαισίωση ψυχιατρικής φροντίδας του αυτοκτονικού ασθενούς απαιτεί τον ύψιστο βαθμό ελέγχου και πρόληψης. Ενδιαφέρον έχει επίσης ότι αμέσως μετά τον ορισμό της αυτοκτονίας (όπ.π: 393), ακολουθεί το αξίωμα: “*Η ταυτοποίηση του δυνητικά*

¹³ “Στις πόσες αυτοκτονίες θα χαθεί η “σταθερότητα” στη χώρα;” (24/5/2014)

¹⁴ Inred.gr <http://www.inred.gr/autoktonia-i-dolofonia/> (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

αυτοκτονικού ασθενούς αποτελεί ένα από τα πλέον κρίσιμα έργα στην ψυχιατρική.” Επομένως, καταστατικό μέρος του έργου της ψυχιατρικής έγκειται στον έλεγχο και εντοπισμό ενός εν δυνάμει αυτοκτονικού ασθενούς, ενός ατόμου που διατρέχει τον κίνδυνο να εκδηλώσει τα συμπτώματα (σκέψεις, συμπεριφορές, συναισθήματα) της νόσου. Στην κλινική ταξινόμηση του συγκεκριμένου εγχειριδίου (όπως και στα περισσότερα) η αυτοκτονία κατατάσσεται μεταξύ των επειγουσών ψυχιατρικών καταστάσεων και δε νοείται πέρα από αυτές.

Αν είχαμε τη δυνατότητα, λοιπόν, να συνηγορήσουμε υπέρ της σύνδεσης μεταξύ της οικονομικής κρίσης και αυτοκτονίας θα ήταν επειδή αυτή μειώνει το κοινωνικό στίγμα της αυτοκτονίας, καθώς τη βγάζει από την αφάνεια στο δημόσιο βήμα και την αποσυνδέει από τη σφαίρα της παθολογίας ή της ορθόδοξης αμαρτίας. Αυτός ήταν άλλωστε και ο ισχυρισμός του Daniel Knight (2013), τον οποίο ανέφερα και παραπάνω. Το γεγονός ότι γίνεται μεγαλύτερη συζήτηση γύρω από την ψυχική διαταραχή και την αυτοχειρία δε σημαίνει βέβαια και ότι αυτή υπολείπεται στιγματιστικών αντιλήψεων. Εντούτοις, σε ένα πρώτο στάδιο τη φέρνει στο προσκήνιο με έννοιες, όπως “ευαλωτότητα” και “ευπαθείς πληθυσμοί” (News247, 7/4/2012)¹⁵. Κι ενώ αυτές οι έννοιες, ανήκουν στην ορολογία των επιστημών ψυχικής υγείας, στο δημοσιογραφικό λόγο αποκτούν μια ποιότητα συμπόνιας. Με άλλα λόγια, η επιστημονική ορολογία σε σημαντικό βαθμό φαίνεται να προσφέρει ένα σύστημα κατανόησης και παραγωγής λόγου για τις αποσιωπημένες πτυχές της ανθρώπινης ψυχικής δυσκολίας. Ωστόσο, όπως και με το αφηγηματικό μοτίβο της κρίσης, η ψυχιατρική ορολογία μπορεί ταυτόχρονα να διευκολύνει και ενίοτε να παγιδεύει την κατανόηση και ερμηνεία της αυτοκτονικότητας σε στενές ταξινομητικές κατηγορίες και σχήματα. Αυτό φαίνεται στα δημοσιεύματα που κάνουν ανεξαιρέτως λόγο για την αυτοκτονία με όρους ασθένειας. Οι αναφορές στα συμπτώματα, στην πρόληψη, στην παρέμβαση, στη συχνότητα, όλα αυτά δημιουργούν την αίσθηση ότι έχουμε να κάνουμε με επιδημιολογικό, ιατρικό φαινόμενο.

Πράγματι, ένας όρος που εμφανίζεται στην πλειονότητα των δημοσιογραφικών αναπαραστάσεων και επισφραγίζει την ιατρική-υγειονομική αντίληψη περί αυτοκτονικότητας είναι αυτός της “επιδημίας”. Στην “Ελλάδα της οικονομικής κρίσης” η αυτοκτονία χαρακτηρίζεται ως επιδημία με σχεδόν πανομοιότυπους τίτλους στον Τύπο, όπως “ΟΗΕ: Παγκόσμια επιδημία οι αυτοκτονίες” (Αυγή, 5/9/2014), “Επιδημία αυτοκτονιών στην Ελλάδα της κρίσης” (Το Κουτί της Πανδώρας, 20/11/2012) ή “Επιδημία οι αυτοκτονίες στην Ελλάδα της κρίσης!” (Η δημοκρατία, 15/5/2012). Η εννοιολογική σύλληψη της αυτοκτονίας ως επιδημίας συνοδεύεται, όπως είδαμε προηγουμένως, και από την εκτενή ενασχόληση με τις στατιστικές του φαινομένου. Σε ένα βαθμό φαίνεται πως τα ΜΜΕ προσπαθούν να οικειοποιηθούν τον επιστημονικό λόγο της “αυτοκτονιολογίας”. Σύμφωνα με την ευρύτερη βιβλιογραφία περί στατιστικών, δημόσιων

¹⁵ News247, <http://news247.gr/eidiseis/koinonia/yeia/h-ellhnikh-krish-ths-katathlips-shs-kai-twn-aytoktoniwn.1724470.html> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

πολιτικών υγείας και ψυχιατρικής επιδημιολογίας, η αυτοκτονία εμφανίζεται ως επιδημική σε περιπτώσεις χωρών που βιώνουν άνευ προηγουμένου κοινωνικές, οικονομικές αλλαγές και σε περιπτώσεις εφήβων και νέων αυτοχειρών¹⁶. Στην Ελλάδα οι “αυτοκτονίες του ΔΝΤ” (*Τα Νέα*, 31/5/2012) προβάλλονται ως επιδημικό φαινόμενο που γεννάται από τις οικονομικές πολιτικές που χαράζονται σε χώρες, όπως η Νότιος Κορέα, που είδε παρόμοια εκτίναξη των ποσοστών αυτοκτονικότητας με την εφαρμογή μέτρων λιτότητας τη δεκαετία του 1990.

Υπάρχει ένα σημαντικό μέρος ποσοτικών ερευνών γύρω από την αύξηση των αυτοκτονιών σε χώρες της νοτιοανατολικής Ασίας, όπως η Ιαπωνία, Νότια Κορέα, η Ταϊλάνδη κ.ά., που υπάχθηκαν στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, ωστόσο έχουν κατά βάση οικονομολογική, επιδημιολογική εστίαση και αδυνατούν να μας δώσουν στοιχεία για μεταβολές στο στιγμιστικό (ή μη) νόημα της αυτοκτονίας¹⁷. Αυτό όμως που έχει ενδιαφέρον να κρατήσουμε από αυτές τις έρευνες είναι ο δημοφιλής και για τα ελληνικά μέσα όρος “IMF suicides” ως μια αναδυόμενη αναλυτική κατηγορία (*Τα Νέα*, 31/5/2012). Στο ίδιο πνεύμα, η κοινωνιολόγος Heather Booth (2010) στην ποσοτική της έρευνα για να την έξαρση νεανικών αυτοκτονιών στο Guam, χαρακτήρισε το φαινόμενο ως επιδημία βάσει όμως ορισμένων παραγόντων. Ένας είναι η φυσική παρουσία ενός άλλου ατόμου σε μια αυτοκτονική πράξη και ο δεύτερος η μεγάλη δημοσιογραφική κάλυψη ενός περιστατικού αυτοχειρίας, ειδικότερα αν πρόκειται για επιφανές πρόσωπο με παρόμοια ταυτοτικά στοιχεία (όπως η καταγωγή).

Σχολιάζοντας την ίδια περίοδο έξαρσης αυτοκτονικών περιστατικών σε νέους στο Guam, ο αρθρογράφος Θοδωρής Γεωργακόπουλος φαίνεται να την περιγράφει ως περίπτωση διαφυγής (*Athens Voice*, 10/7/2012). Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η αυτοκτονία αποτελεί περίπτωση μιμητισμού και τοποθετείται -παραδόξως- με θέρμη ενάντια στη συναισθηματική περιγραφή του θέματος των αυτοκτονιών. Τέλος, προσκαλεί τους συναδέλφους του (και όλους όσους συμπεριλαμβάνει στο α' πληθυντικό πρόσωπο): “*Ας σταματήσουμε να μιλάμε και να γράφουμε για τις αυτοκτονίες*”. Η περίπτωση αυτού του κειμένου εμφανίζει εξαιρετικό ενδιαφέρον ως προς τον παράγοντα του υποβόσκοντα φόβο εξάπλωσης του επιδημικού φαινομένου.

Ο φόβος που εκκινεί το κάλεσμα να σιωπήσουμε για το φαινόμενο έχει να κάνει με την έκθεσή μας σε αυτό. Κατά τον συγγραφέα, τα σύγχρονα δημοσιογραφικά μέσα μας κάνουν μάρτυρες και συμμετόχους στις κοινωνικές εξελίξεις, γεγονός που σημαίνει ότι εκτιθέμεθα στο νοσογόνο, επιδημικό φαινόμενο της αυτοκτονίας (όπ.π.: 30). Η αυτοκτονικότητα εδώ

¹⁶ Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, η αυτοκτονία ήταν παγκοσμίως η δεύτερη συχνότερη αιτία θανάτου σε ανθρώπους ηλικιών 15-29 το 2012.

http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/ (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

¹⁷ Για περισσότερα οι αναγνώστες μπορούν να απευθυνθούν στις εξής έρευνες: Chang, S. S., Gunnell, D., Sterne, J. A., Lu, T. H., & Cheng, A. T. (2009); Chang, S. S., Stuckler, D., Yip, P., & Gunnell, D. (2013); Goulas, E., & Zervoyianni, A. (2016).

συμβολοποιείται απόλυτα ως εξωτερική δύναμη που επιδρά στο υποκείμενο και το "μολύνει". Τα ερωτήματα που γεννώνται είναι πολλά: αν η αυτοκτονία θεωρείται επιδημική, τι είναι αυτό που μεταδίδεται; Και πώς αντιλαμβανόμαστε το φορέα;

Το κλασικό έργο της Susan Sontag (2006) για τη "νόσο ως μεταφορά" μπορεί να προσδώσει μια άλλη κατανόηση στη σύλληψη της αυτοκτονίας ως επιδημίας. Κατά τη Sontag, η μεταφορά της επιδημικής νόσου-εχθρού ακολουθεί τις ανθρώπινες κοινωνίες για αιώνες, έχοντας σε κάθε δεδομένη συγκυρία διαφορετικό πρωταγωνιστή (σύφιλη, καρκίνος, AIDS). Μια ενδιαφέρουσα ομοιότητα της αυτοκτονίας με το παράδειγμα της Sontag για τη σύφιλη είναι η επένδυσή της με τον αισθητικό ρομαντισμό κατά τον 20^ο αιώνα. Σταδιακά αυτή η συσχέτιση με την αισθητική άρχισε να φθίνει μπροστά στην έλευση του βιο-ιατρικού μοντέλου και οι ανθρώπινες αυτές καταστάσεις δεν θεωρούνταν τόσο πηγή δημιουργίας, όσο αποκλίσεις από την υγιή λειτουργία του σωματικού και ψυχικού οργανισμού. Ανατρέχοντας στα ιστορικά παραδείγματα, η Sontag παρατηρεί πως η επιδημική ασθένεια παρουσιάζεται να έχει σταθερά ξένη προέλευση και πως πλέκεται ένα είδος μυθολογίας για να περιγράψει την ανάπτυξη και εξάπλωση της νόσου. Συμβολικά, η αυτοκτονία φαίνεται να πληροί και τα δύο συγκροτητικά στοιχεία για να θεωρηθεί εχθρική νόσος: η αιτία και εστία πυροδότησής της μένουν ασαφείς και η θεραπεία της φαντάζει δύσκολη ή αδύνατη. Η απειλή της μοιάζει τερατώδης γιατί συνεπάγεται το θάνατο. Παρουσιάζεται ως νόσος-εχθρός γιατί μεταδίδεται, πράγμα που συνεπάγεται την απειλή του συλλογικού κοινωνικού σώματος. Η έννοια της απειλής συμβάλλει με ένα τρόπο και στην κατηγοριοποίηση αυτού του σώματος σε "γενικό πληθυσμό" και "ομάδες κινδύνου", ομάδες δηλαδή με μια αιωρούμενη θανατική καταδίκη από πάνω τους.

Ας εξετάσουμε εγγύτερα πώς η αυτοκτονία ταιριάζει σε αυτό το μεταφορικό σχήμα και ποιες ιδιαιτερότητες εμφανίζει στο πλαίσιο της Ελλάδας των τελευταίων χρόνων. Καταρχάς -και σε βαθμό πολύ μεγαλύτερο από τις νόσους που προαναφέραμε- είναι το πλέον προνομιακό πεδίο ψυχολογιοποίησης του ατόμου. Η αναγνώριση της αυτοκτονικότητας στο άτομο αυτομάτως του προσδίδει και ένα σύνολο ψυχολογικών στοιχείων και ποιοτήτων. Ενδεικτικά, η κατάθλιψη, η απαισιοδοξία, η παραίτηση, η παθητική στάση στη ζωή και ένα σύνολο πολλών άλλων εκδηλώσεων ονομάζονται συμπτώματα ή ενδείξεις της αυτοκτονικότητας. Η Sontag επεσήμανε τη συμβολική επένδυση του AIDS με ανηθικότητα και "αποκλίνουσες" ερωτικές πρακτικές σε ένα κοινωνικό, πολιτικό φόντο που εκτιμούσε τον καθωσπρεπισμό και κλονιζόταν από τις φιλελεύθερες, "ηδονιστικές" πρακτικές των νέων. Αντίστοιχα, στη σύγχρονη Ελλάδα, η ψυχολογιοποίηση του αυτοκτονικού ατόμου ως παραιτημένου από τον ενεργό στίβο της ζωής γίνεται στο φόντο ενός οικονομικού, κοινωνικού συστήματος που αξιολογεί την προσωπική και επαγγελματική εξέλιξη ως θεμελιώδη, αέναη συνθήκη ύπαρξης. Το άτομο οφείλει να εκπληρώνει το παραγωγικό δυναμικό του, ωσάν αυτός να είναι ο οντολογικός του προορισμός. Η απόσυρση και η

μη ανταπόκριση στο κάλεσμα αυτού του προορισμού από το υποκείμενο φαίνεται αφύσικη.

Έτσι επιστρέφουμε στο ερώτημα που παραπάνω αφήσαμε ανοιχτό: ποιο είναι το μεταδοτικό στοιχείο της αυτοκτονίας που την καθιστά επιδημική; Τι μεταφέρει ο παρά φύσιν αυτοκτονικός φορέας και απειλεί όσους δεν έχουν μολυνθεί; Την ιδέα. Ο ιός του αυτοκτονικού ιδεασμού είναι αφανής, η επίδρασή του όμως κρίνεται καταλυτική για τη ζωή του ατόμου και γίνεται αντιληπτή στο “κρούσμα”. Η άδηλη, “εσωτερική” του ύπαρξη καθιστά έτσι δυσκολότερο -και πιο αγωνιώδες- το ψυχιατρικό έργο, υπογραμμίζοντας τη σπουδαιότητα του προληπτικού ελέγχου. Οι αυτοκτονικοί ασθενείς στον ψυχιατρικό λόγο και την ακόλουθη πρακτική βρίσκονται σε ένα είδος συνεχούς καραντίνας. Οι αυτοκτονικοί ιδεασμοί, παρα-αυτοκτονικές αυτοτραυματιστικές συμπεριφορές και κυρίως το ιστορικό προηγούμενης αυτοκτονικής απόπειρας κρούουν τον κώδωνα εγρήγορσης σε οποιονδήποτε επαγγελματία ψυχικής υγείας. Η εγρήγορση αυτή απαιτεί ένα διττό έργο: αφενός τον έλεγχο και την επιτήρηση του αυτοκτονικού ατόμου, αφετέρου την εξοικείωση του συγγενικού περιβάλλοντος που ενδέχεται να αντιστέκεται ή και να προστατεύεται από την αποδοχή της κατάστασης.

Η προστατευτική μόνωση από τον αυτοκτονικό είναι η σιωπή των άλλων ατόμων. Το προαναφερθέν δημοσιογραφικό κάλεσμα του Θωδωρή Γεωργακόπουλου είναι ένα δείγμα αυτού του φόβου της μετάδοσης μέσα από την ιδέα. Κι ο φόβος της μεταδοτικής διάχυσης της αυτοκτονικής ιδέας διακρίνεται αδρά, αν προσέξουμε τις συνεχείς επισημάνσεις εκ μέρους των ειδικών. Η ευθεία ερώτηση σε κάποιον που έχει εκφράσει τα "συμπτώματα" αυτοκτονικότητας, αν έχει σκεφτεί να δώσει τέλος στη ζωή του δεν φυτεύει μια ιδέα, αν κι εφόσον αυτή δεν υφίσταται εκ των προτέρων, ούτε την καλλιεργεί πέρα από τη βούληση του ίδιου του ατόμου. Παρόλα αυτά, είναι σαν η ρητή αναγνώριση της αυτοκτονικής ιδέας στο λόγο να πυροδοτεί τον επιπολασμό και την καλλιέργειά της εντός του ψυχικού κόσμου του ατόμου.

Η αυτοκτονία ως ψυχοπαθολογία, επομένως, αποσιωπάται, δεν αποτελεί μέρος του διανοητού δημόσιου λόγου, εξαιτίας της μολυσματικής της επίδρασης. Αντίθετα, όπως θα δούμε παρακάτω, αναδύονται εναλλακτικά αφηγηματικά μοτίβα που σε ένα βαθμό αναπαράγουν βιοπολιτικές αντιλήψεις για τη σημασία μιας “ελληνικής” αυτοκτονίας.

Στον ελληνικό δημόσιο λόγο η απόδοση της αυτοκτονίας ως επιδημικό σύμπτωμα της κρίσης, φέρεται να έπληξε τη χώρα από ενέργειες εξωτερικών, εχθρικών παραγόντων. Σε αυτό το σημείο πολύ χρήσιμη αποδεικνύεται η θεωρητική συμβολή του ανθρωπολόγου Όθωνα Αλεξανδράκη (Alexandrakis 2016) για τα βιωμένα τραύματα των υποκειμένων και τους τρόπους, με τους οποίους αυτά επηρεάζουν το πολιτικό πεδίο στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, ο ερευνητής περιγράφει την ιδέα πως τα τραύματα δεν αφορούν ούτε καταστάσεις “εξαίρεσης”, ούτε όμως και κανονικές ανθρώπινες καταστάσεις (2006: 16). Προτείνει τον όρο “τραύματα σε αργή κίνηση” για να αποδώσει το πώς τραυματικές εμπειρίες και συναισθηματικές συνδέσεις με πολιτικά γεγονότα βρίσκονται σε διαρκή

επεξεργασία, με αποτέλεσμα να δημιουργούν “κανονικότητες” και την καθημερινότητα της κρίσης (*crisis normativities* or *crisis ordinaries*). Ο συγγραφέας βέβαια επισημαίνει ότι αυτές οι συνδέσεις που δημιουργούν την κανονικότητα δεν είναι τόσο εμφανείς στις μεγαλύτερες αφηγήσεις (*grand narratives*), αλλά εντοπίζονται στο κοινωνικό αισθητήριο των υποκειμένων για τη ζωή τους.

Θεωρώ πως αυτή η οπτική γεφυρώνει την φαινομενική αντίθεση στην απόδοση ευθύνης για τις αυτοκτονίες ανάμεσα στην υπερβατική δύναμη της κρίσης που οδηγεί τα άτομα στην αυτοκτονία και την αυτόνομη επιλογή τους να διαφύγουν μέσω του θανάτου από τα δυσβάσταχτα προβλήματα της καθημερινότητας της λεγόμενης “ελληνικής εξαίρεσης”. Μεταξύ αυτών των δύο “θέσεων” ευθύνης έρχεται η βιωματική, συναισθηματική σύνδεση με τα πολιτικά γεγονότα, το τραύμα σε αργή εξέλιξη.

Από το απονενομημένο διάβημα στο ιστορικό, έμφυλο νόημα

Η έννοια αυτοκτονία μόλις τα τελευταία χρόνια φαίνεται να διακρίνεται από αυτή του “απονενομημένου διαβήματος”. Στην Ελλάδα, ιδίως στην επαρχία, ο θάνατος είναι μια συλλογική, δημόσια υπόθεση (Knight, 2013· Ρίργου 2014). Οι πιθανές αιτίες κάθε θανάτου πλέκονται μέσα από ποικίλα πολιτισμικά ρεπερτόρια, με στόχο ορισμένες συναισθηματικές αποκρίσεις στο κοινωνικό φαντασιακό. Η ανθρωπολόγος Σταυρούλα Πιπύρου παρουσιάζει ακριβώς αυτή τη διαδικασία σε τρεις θανάτους από αυτοκτονίες στην ελληνική επαρχία. Τα παραδείγματά της ρίχνουν φως στους τρόπους, με τους οποίους οι οικογένειες των αυτοχειρών αναδιαμόρφωναν τις συνθήκες και τα νοήματα γύρω από την αυτοκτονία, ώστε να μην παρουσιάζεται πλέον ως ο εκούσιος τερματισμός της ζωής του ατόμου. Η αποδοχή ενός γεγονότος αυτοκτονίας θα επέφερε ντροπή στην οικογένεια και το συνεπαγόμενο αρνητικό κουτσομπολιό. Ειδικά η απόδοση της αυτοκτονίας στην “τρέλα” φέρει και το στίγμα της οικογενειακής κληρονομικότητας. Στον δημόσιο βίο κάθε προσδοκία για κοινωνική καταξίωση και κοινωνική ανοδικότητα ματαιώνεται ενόψει των ερωτηματικών που εγείρονται για την ηθική ακεραιότητα της οικογένειας. Αντιθέτως, η νέα αφήγηση που συντίθεται αποσκοπεί στο να αιχμαλωτίσει συναισθηματικά τη φαντασία του κοινού, όπως η απόδοση του θανάτου σε φόνο από “ξένο” ή σε φόνο από κακόβουλη μαύρη μαγεία τρίτων. Κατά τη συγγραφέα, οι εναλλακτικές αυτές οπτικές αναπαράγονται σταθερά έως ότου θεωρούνται πια γεγονότα. Είναι συναισθηματικές αφηγήσεις, γιατί δημιουργούν συναισθήματα συμπάθειας και συμπόνιας για το οικείο περιβάλλον του νεκρού, ο οποίος δε στιγματίζεται, αλλά ηρωοποιείται. Κατά αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται και η πολύτιμη για την ελληνική επαρχιακή οικογένεια αξιοπρέπεια. Ένας ακόμα λόγος είναι πως αποφεύγεται για άλλη μια φορά η αμήχανη συζήτηση για την αυτοκτονία που εξακολουθεί να αποτελεί ταμπού τόσο για την οικογένεια όσο και το ευρύτερο κοινό.

Το “απονενομημένο διάβημα” εντοπίζεται συνήθως ως συνώνυμο της αυτοκτονίας κυρίως σε

ελληνικά μέσα ενημέρωσης, όπως η εφημερίδα “Το Πρώτο Θέμα”, που ανά καιρούς έχει διακριθεί και κατακριθεί για τον ποικιλοτρόπως στιγματιστικό χαρακτήρα της. Η αυτοκτονική πράξη ορίζεται ως πέραν του διανοητού, στερείται νοήματος, όπως φαίνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα από δύο άρθρα:

“Πλέον καθημερινά περισσότεροι από ένας Έλληνες βάζουν τέλος στη ζωή τους και σχεδόν οι μισοί οδηγούνται στο απονενομημένο διάβημα λόγω οικονομικών χρεών και ανεργίας. Τα στοιχεία, συγκλονιστικά... Δείχνουν με τον πιο ανάγλυφο τρόπο το πρόβλημα που μέρα με τη μέρα γιγαντώνεται και λαμβάνει διαστάσεις επιδημίας.” (Το Πρώτο Θέμα, 5/4/2012)

“Σύμφωνα με τις πρώτες πληροφορίες ο μηχανικός Σωτήρης Ν. άφησε σημείωμα στο οποίο αποδίδει το απονενομημένο διάβημά του σε χρέη, ενώ φέρεται να εκφράζει την απόγνωση του μπροστά στο ενδεχόμενο να αυξηθεί η φορολογία και μάλιστα στις τραπεζικές καταθέσεις.” (Το Πρώτο Θέμα, 12/6/2012)

Έτσι, το απονενομημένο διάβημα λειτουργεί ακριβώς με τον τρόπο που περιγράφει ο Petron (2013) την περιθωριοποίηση του αυτοκτονικού υποκειμένου στα όρια του κανονικού. Η απονενομημένη πράξη φέρει νόημα, αλλά τέτοιο που αποκλείεται από τον κανόνα του τί είναι κοινωνικά αποδεκτό. Ο αυτόχειρας διαπράττει κάτι φαινομενικά αδιανόητο για το δικό “μας” πλαίσιο αναφοράς, το οποίο μπορεί μόνο να μας επιβεβαιώνει (ή καθησυχάζει) για τη μεστότητα νοήματος στο δικό μας βίωμα.

Κι όμως, στο βαθμό που υποθέτουμε ότι μπορούμε να κατανοήσουμε τους αυτόχειρες μέσα από τα τελευταία τους λόγια, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τους, τον τρόπο που επέλεξαν να πεθάνουν, τις ίδιες τις συνθήκες του θανάτου, σχηματίζεται μια αδρή εικόνα της ταυτότητάς τους, ή τουλάχιστον αναπαράσταση της ταυτότητάς τους. Η διαδικασία αυτή τις τελευταίες δεκαετίες έχει εργαλειοποιηθεί από την επιστήμη της ψυχολογίας μέσω της ονομαζόμενης “ψυχολογικής αυτοψίας”, την οποία οι ανθρωπολόγοι Christabel Owens και Helen Lambert προσεγγίζουν εθνογραφικά (2012). Καμιά εθνογραφία, μας λένε, δε μπορεί να μελετήσει την ίδια την αυτοκτονία, καθώς είναι σπανιότατο φαινόμενο ένα περιστατικό αυτοκτονίας κατά την εργασία του ανθρωπολόγου στο πεδίο. Ένας άλλος λόγος, αν και προφανής, είναι ότι δε μπορεί να πάρει πληροφορίες από τον ίδιο τον αυτόχειρα, πέραν των τυχόν αποχαιρετιστήριων σημειωμάτων. Αυτό που μελετάμε, λοιπόν, όταν μιλάμε για αυτοκτονία είναι η αναπαράστασή της εντός νομικών, θρησκευτικών, ψυχιατρικών, σχεσιακών συγκειμένων. Όπως και η Πιπύρου, οι Owens και Lambert δείχνουν τη σπουδαιότητα της ανακατασκευής της ταυτότητας του αυτόχειρα από τους οικείους, που έχουν κατά νου το κοινωνικό στίγμα και τη ντροπή που κληρονομούν από την αμαρτία της

αυτοκτονίας. Ο στόχος των αφηγήσεών τους είναι διττός: η αναστήλωση του ηθικού πορτραίτου του νεκρού και η πιθανή απόδοση μεριδίου ευθύνης σε αυτόν. Αυτή η διαδικασία είναι δυναμική και αμφίθυμη, καθώς ενίοτε απεικονίζει τον αυτόχειρα ως ανισόρροπο ή κακό Άλλο και άλλοτε τον αναπαριστά ως ηρωικό. Ο Staples (2015) χρησιμοποιεί τον πολύ ωραίο όρο *personhood*, για να τονίσει ότι δε μας αφορά τόσο η αυθεντικότητα των υποκειμένων όσο ο εαυτός που παρουσιάζεται μέσα από την αυτοκτονική πράξη και η αναπαραγωγή αυτής της εικόνας στα δημοσιογραφικά μέσα.

Σε αντίθεση, όμως, με τον Staples, ο οποίος στην ανάλυσή του συμπεριλαμβάνει και τις απόπειρες αυτοκτονίας, θα αποφύγω εδώ να αναφερθώ σε αυτές για δύο σημαντικούς λόγους. Πρώτον, τα ελληνικά μέσα αφιερώνουν ελάχιστες γραμμές για τις απόπειρες αυτοκτονίας, παρά μόνο σε σχέση με την έμφυλη διάσταση (γυναίκες φέρονται, όπως και παγκοσμίως, να κάνουν περισσότερες απόπειρες) και το σκοτεινό αριθμό των στατιστικών των απόπειρων αυτοχειρίας (*Το Πρώτο Θέμα*, 10/9/2013)¹⁸. Κατά δεύτερον, η απόπειρα ενδέχεται να διαφέρει σημαντικά ως νοηματοδότηση και συνθήκη από την ολοκληρωμένη αυτοκτονία. Στα απόνερα των συνεπειών μιας απόπειρας αυτοκτονίας, η πολλαπλότητα και ένταση σημασιοδοτήσεων της ημι-τετελεσμένης “αποτυχημένης” πράξης είναι πολύ πιο αισθητή. Το άτομο τελεί υπό ψυχιατρική καραντίνα ως φορέας της αυτοκτονικής επιδημίας.

Η τιμή και υπόληψη του οικογενειακού περιβάλλοντος και του εκλιπόντος/της εκλιπούσας φαίνεται να είναι το υπόβαθρο των πολιτισμικών σεναρίων, πάνω στο οποίο ανακατασκευάζεται μια αυτοκτονία τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες. Η τιμή και η υπόληψη τείνουν να μεταμορφώνουν την αναπαράσταση του αυτόχειρα σε ήρωα, πολιτικό διαμαρτυρόμενο και βιοπαλαιστή. Ποιες συμβολικές έννοιες, λοιπόν, φέρεται να έχει το αυτοκτονικό υποκείμενο στην Ελλάδα; Έχει σημασία το αν είναι άνδρας ή γυναίκα στην ερμηνεία της αυτοκαταστροφικής πράξης; Ή το αν έχει οικογενειακό και κοινωνικό δίκτυο; Ή το αν θεωρείται ενεργός μέτοχος των πολιτικών, κοινωνικών εξελίξεων;

Δε θα ήταν μεγάλη υπερβολή ο ισχυρισμός πως σε άπαντα τα δημοσιεύματα σχετικά με αυτοκτονίες στην Ελλάδα από το 2011 έως και σήμερα, ο άνθρωπος που θέτει τέλος στη ζωή του εμφανίζεται να βιώνει τρομακτικές πιέσεις από οικονομικούς, κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες. Βασικές αιτίες θεωρούνται η ανεργία και ένα επαχθές χρέος που ως επί το πλείστον επωμίζεται ένας άνδρας, ελληνικής καταγωγής, σε παραγωγική ηλικία. Για άλλη μια φορά φαίνεται πως το φαινόμενο των αυτοκτονιών δε μπορεί να ερμηνευθεί με το σχήμα της “ελληνικής εξαίρεσης της κρίσης”, διότι μια ματιά στην βιβλιογραφία της “αυτοκτονιολογίας” επιβεβαιώνει το αριθμητικό προβάδισμα των ανδρών στις αυτοκτονίες¹⁹. Η ανεργία, το χρέος, συνεπάγονται μια

¹⁸ Το Πρώτο Θέμα, <http://www.protothema.gr/greece/article/309147/epidimia-autoktonion-stin-ellada-tis-krisis/> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

¹⁹ Παραδόξως, δεν θα βρει κανείς εύκολα δημοσιεύματα που να αφορούν αυτοκτονίες αλλοδαπών, πέραν των

διαμετρική αλλαγή του κοινωνικού στάτους ενός άνδρα όχι μόνο στις δυτικές, νεοφιλελεύθερες, αλλά σχεδόν σε όλες τις κοινωνίες. Όπως μας δείχνουν οι έρευνες της Dabbagh (2012) για την Παλαιστίνη, του Kral (2012) για τους Ίνουιτ στον Καναδά, του Niehaus (2012) στην Νότια Αφρική και του Staples (2015) για τη Νότια Ινδία σε οποιαδήποτε κοινότητα ο άνδρας ανεξαρτήτως ηλικίας αναμένεται να εξασφαλίσει οικονομικά τη διαβίωση του οίκου και όταν αδυνατεί να εκπληρώσει αυτή την προσδοκία, δέχεται μεγάλο πλήγμα στην ταυτότητά του. Επίσης, μέσα από την εθνογραφία της για τους Chol στο Μεξικό, η Gracia Imberton (2012) σχολιάζει την αμφιταλάντευση στην απόδοση εμπρόθετης δράσης στον αυτόχειρα ή σε εξωτερικές, μεταφυσικές δυνάμεις, πέραν του ανθρώπινου παράγοντα. Οι ακραίες κοινωνικές αλλαγές και κυρίως η μετάβαση από την αγροτική σε μια οικονομία σύμφωνη με τα δεδομένα του δυτικού, καπιταλιστικού προτάγματος, με τον καταμερισμό εργασίας και τη μισθοδοσία επιφέρει ανεπανόρθωτες αλλαγές στην αυτοαντίληψη (*personhood*) των υποκειμένων. Αντίστοιχα και στη δική μας περίπτωση, από τις περιγραφές των δημοσιογραφικών άρθρων και τα δημοσιευμένα σημειώματα αυτοχειρών, μπορούμε μόνο να εξάγουμε υποθέσεις για τις ταυτοτικές διαμορφώσεις που κλονίζονται: του σόφρονος εργαζόμενου, του έντιμου, έννομου πολίτη, του άνδρα οικογενειάρχη.

Οι συγκεκριμένες διαμορφώσεις δεν επιλέγονται τυχαία. Εμμέσως πλην σαφώς, συνθέτουν την εικόνα ενός άνδρα αυτόχειρα με πολύ συγκεκριμένες αποχρώσεις, οι οποίες τείνουν να συμμορφώνονται με τις πολιτισμικές προσδοκίες για το φύλο. Οι αφηγήσεις που έπονται μιας αυτοκτονίας εκ μέρους συγγενών για τη βιογραφική πορεία του ατόμου που επέλεξε τη θανάτωσή του εν μέρει αναπαράγουν αυτές τις προσδοκίες και “συγγράφουν” τη συνέχεια του έμφυλου πολιτισμικού σεναρίου. Βαθύτερες παρατηρήσεις σε αυτό το σημείο είναι αυτές των Christabel Owens και Helen Lambert για τις έμφυλες διαφορές στην αφήγηση της ταυτότητας και της απόδοσης ευθυνών μεταξύ ανδρών και γυναικών αυτοχειρών. Οι Owens και Lambert (2012) προσεγγίζουν εθνογραφικά τη μέθοδο της “ψυχολογικής αυτοψίας” (*psychological autopsy*) στην Αγγλία, όπου μετά από μια αυτοκτονία διεξάγονται εκτενείς κλινικές συνεντεύξεις με το οικείο περιβάλλον του/της αυτόχειρα, με στόχο τη συγκρότηση του ψυχολογικού προφίλ, το οποίο προσαρμόζουν στα διαγνωστικά συστήματα. Λιγότερη έμφαση δίνεται κατά τις συγγραφείς στα νοηματικά συστήματα των συγγενών του/της αυτόχειρα, οι οποίοι ανακατασκευάζουν τις αφηγήσεις τους επηρεασμένοι από προηγούμενες εμπειρίες, αναμνήσεις και τα έμφυλα πολιτισμικά σενάρια για την αυτοκτονία. Οι παράγοντες αυτοί δε λαμβάνονται υπόψη στην ψυχολογική αυτοψία παρόλο που, για παράδειγμα, οι νοηματοδοτήσεις για την αυτενέργεια ενός άνδρα και μιας γυναίκας που αυτοκτονεί στην Αγγλία εμφανίζουν σημαντικές αποκλίσεις. Και παρόλο που

περιπτώσεων που αφηγούνται απόπειρες ή αυτοκτονίες που ταιριάζουν στο πολιτισμικό σενάριο για τον απελπισμένο πρόσφυγα, μετανάστη κοκ.

ενδέχεται να επηρεάζουν τον τρόπο πρόσληψης της ιδέας της αυτοκτονίας και τις τάσεις των ατόμων να ζητούν ψυχολογική βοήθεια (*help seeking behaviors*). Επιβαρυνμένες από τραυματικές εμπειρίες, κακοποίηση και άλλα δεινά (σε μεγάλο βαθμό έμφυλα καθορισμένα), οι γυναίκες αυτόχειρες παρουσιάζονται να είναι φύσει ευάλωτες, αβοήθητες και αδύναμες να αντιμετωπίσουν προκλήσεις του παρόντος. Έτσι, θεωρείται ότι παραδίδονται στην απόγνωση και άλλες αλλοτριωτικές δυνάμεις -της ψυχικής “ασθένειας”- που μεταλλάσσουν την ταυτότητα και λειτουργικότητά τους. Με άλλα λόγια, ο ρόλος τους παραπέμπει περισσότερο στον παθητικό ασθενή που αφήνεται αμαχητί στις δυσκολίες της ζωής. Αντιθέτως, η απεικόνιση του άνδρα αυτόχειρα πλαισιώνεται από αφηγήσεις για “κακές”, ανήθικες συμπεριφορές και χαρακτηρίζεται ελάχιστα από ψυχιατρική ορολογία. Ένα άλλο αφηγηματικό μοτίβο για την ανδρική αυτοκτονία έχει στο επίκεντρό της την ποιότητα του ηρωισμού, εννοώντας τη γενναιότητα, το κουράγιο και την ακεραιότητα του χαρακτήρα. Οι αυτόχειρες αυτοί περιγράφονται ως αγωνιστές που πάλευαν ενάντια στις αντιξοότητες και ατυχίες που τους συνέβαιναν. Η μάχη τους κρίνεται άδικη και άιση απέναντι στο μέγεθος των καταστροφών που καλούνταν να αντιμετωπίσουν.

Μεταξύ των ελληνικών δημοσιευμάτων μια παρόμοια αναπαράσταση των ανδρών αυτοχείρων ως αγωνιστών απέναντι στα τρομακτικά χρέη της οικονομικής ύφεσης είναι η επικρατέστερη. Στη δημοσιογραφική αναπαραγωγή του σημειώματος του Δημήτρη Χριστούλα, όπως και στις αφηγήσεις για το συνδικαλιστή δάσκαλο Σάββα Μετοικίδη, επανέρχεται αδιαλείπτως η “μαχητικότητα” του χαρακτήρα τους και η σημασία της ενεργούς πολιτικής αντίστασης για την ταυτότητά τους (*TVXS*, 22/4/2012· *Newsbomb*, 23/4/2012)²⁰.

Το ακόλουθο απόσπασμα από το ηλεκτρονικό έντυπο *Newsbomb* είναι ενδεικτικό:

“Ο αυτόχειρας μάλιστα, σε σημείωμα που άφησε λίγο πριν κόψει το νήμα της ζωής του εξηγεί πως το κάνει εις ένδειξη διαμαρτυρίας για το Μνημόνιο και την οικονομική κατάσταση της χώρας. [...] Ωστόσο, κανείς δεν μπορούσε να φανταστεί πως ο “καπετάν – Νέστος”, όπως τον αποκαλούσαν, θα βρισκόταν απαγχονισμένος σε αποθήκη της οικογένειάς του. [...] Ο Σάββας Μετοικίδης ήταν άνθρωπος που δεν καθόταν μόνο στην “έδρα” της τάξης. Είχε αφήσει το στίγμα του στις κινητοποιήσεις του Δεκεμβρίου του 2008, συμμετέχοντας ενεργά σε διαμαρτυρίες.”

Οι γυναίκες αυτόχειρες, από την άλλη πλευρά, δεν υπάρχουν πουθενά στον ελληνικό τύπο. Υπάρχουν στις στατιστικές και στις ειδικότερες αναζητήσεις δημοσιογραφικών άρθρων κάτω από τα λήμματα “γυναίκα” και “αυτοκτονία”, ενώ μια πρώτη αναζήτηση των όρων “αυτοκτονίες” - “Ελλάδα” αποδίδει μόνο αυτοκτονίες ανδρών. Αξίζει να σημειωθεί ότι όσα γράφονται για τις

²⁰ <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/bia-einai-toy-sabba-metoikidi>
<http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/130124/vinteo-aytos-einai-o-daskalos-poy-aytoktonise-gia-politikoys-logoy>

γυναίκες αυτόχειρες επικεντρώνονται στο ρόλο τους ως μητέρες και αναφέρουν ανελλιπώς τον αριθμό των παιδιών τους, όπως και την πιθανότητα ύπαρξης ψυχικής διαταραχής²¹. Οι άνδρες αυτόχειρες επίσης παρουσιάζονται να αφήνουν πίσω οικείους και παιδιά, λίγες φορές όμως η εστίαση βρίσκεται στον πατρικό ρόλο, εξαιρουμένων των περιπτώσεων όπου ο αυτόχειρας παρουσιάζεται ως "γιος" κάποιου. Εκεί η αφηγηματική εστίαση έγκειται στη συναισθηματική απώλεια του γονέα (*Το Πρώτο Θέμα*, 11/6/2015· *TVXS*, 11/6/2015· *Το Βήμα*, 11/6/2015²²). Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση αυτοκτονίας του νεαρού γιου του διευθυντή του νοσοκομείου Ελπίς, ο οποίος εξέφρασε στον Τύπο τις σκέψεις του για τη σύνδεση μεταξύ οικονομικής ύφεσης και αυτοκτονιών. Χαρακτηριστικό απόσπασμα, το οποίο κυκλοφόρησε στον ελληνικό Τύπο από συνέντευξή του σε ιταλική εφημερίδα είναι:

“Από την αρχή της κρίσης, το 2011, έχασαν την ζωή τους περίπου 10.000 άτομα, αυτοκτόνησαν. Είναι μια μεγάλη πόλη, όχι ένα χωριουδάκι. Μια μεγάλη πόλη εξαφανίσθηκε από τον χάρτη. Η τελευταία ήταν του γιου μου.” (TVXS, 11/6/2015).

Από την άλλη πλευρά, ο κοινωνικός περίγυρος του άνδρα αυτόχειρα τείνει εξίσου να ακολουθεί τα έμφυλα κανονιστικά σενάρια για τη νοσηματοδότηση της αυτοκτονικότητας. Η κόρη μάλιστα του Δημήτρη Χριστούλα, όπως και ο περίγυρος του Σάββα Μετοικίδη, έχουν “συνυπογράψει” με δηλώσεις τους πολιτικούς λόγους διαμαρτυρίας, για τους οποίους οι δύο άνδρες έβαλαν τέλος στη ζωή τους. Οι Owens και Lambert (2012), αποδίδουν αυτή τη στάση στην κοινωνική προσδοκία της εμπιστοσύνης και πίστης στον οικογενειακό δεσμό: αν οι οικείοι εμφανίζονται να λένε μια άλλη ιστορία από αυτή που προτάχθηκε από τον αγωνιζόμενο άνδρα αυτόχειρα, η συναισθηματική σχέση με το νεκρό προδίδεται. Με άλλα λόγια, αν η αυτοκτονία αποτελεί απειλή για την πολιτισμική αντίληψη περί αυτοκτονίας, διαμορφώνεται αντιστοίχως μέσα από νέες αφηγήσεις. Καθόλου τυχαία λοιπόν η ελληνική δημοσιογραφία, από τα διαθέσιμα έμφυλα πολιτισμικά σενάρια στην Ελλάδα, επιλέγει την ταυτοτική, ηθική απεικόνιση των ανδρών, η οποία παραπέμπει στην αγωνιστικότητα και τη βιοπάλη, ενώ των γυναικών στη μητρότητα και την ψυχική διαταραχή. Επειδή η αυτοκτονία με την ψυχοπαθολογική της ερμηνεία δεν ταιριάζει στα ελληνικά

²¹ <http://www.livecity.gr/200721/patra-sugklonizei-i-nea-autoktonia-gunaikas-tin-brikan-kremasmeni-se-dentro>
<http://www.livecity.gr/107747/euboia-autoktonise-akribos-tria-chronia-meta-to-thanato-tou-paidiou-tis>
<http://www.livecity.gr/138420/%C2%ABxero-ti-kano%C2%BB-eipe-kai-autoktonise-35chroni-mitera-anilikon-paidion>
<http://www.livecity.gr/121486/autoktonise-53chroni-mitera-duo-paidion-stin-amfissa>
<http://www.ekriti.gr/kriti-irakleio-astynomika/voytia-sto-keno-gia-gynaika-sok-apo-ti-deyteri-aytoktonia-stin-kriti>
<http://www.iefimerida.gr/tag/%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%BF%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%B1>

²² <http://www.protothema.gr/greece/article/483772/suglonizei-o-dioikitis-tou-elpis-10000-autoktonies-se-pede-hronia-i-teλευταia-itan-tou-paidiou-mou/>
<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=712341>
<http://tvxs.gr/news/ellada/dioikitis-elpis-10000-aytoktonies-se-5-xronia-i-teleytaia-itan-toy-paidioy-moy-binteo>

πολιτισμικά σενάρια ενός αποδεκτού θανάτου, η ψυχική διαταραχή με την εστίασή της στον εαυτό αποτελεί πηγή ντροπής για το ανδρικό υποκείμενο και θίγει τη δημόσια εικόνα του. Έτσι, η ανδρική τιμή και αξιοπρέπεια επικρατεί σε αυτή τη δημόσια εικόνα και βασίζεται ως επί το πλείστον στη συνεπή και ακέραιη διαχείριση των οικονομικών υποθέσεων. Σε αυτό το πλαίσιο η αίσθηση αναξιοπρέπειας και απώλειας της τιμής προκύπτει από την οικονομική αντιξοότητα και την αδυναμία αποπληρωμής χρέους. Η σύνδεση που φαίνεται να κάνουν οι ίδιοι οι αυτόχειρες μεταξύ δημόσιου-ιδιωτικού και αξιοπρέπειας-ντροπής σηματοδοτεί μια μεταβολή στην αντίληψη της αυτοκτονίας στην ελληνική δημοσιότητα. Η ντροπή που γεννάται από τις οικονομικές δυσκολίες δεν αποτελεί απαραίτητα ιδιωτική υπόθεση, αλλά μεταφέρεται στο δημόσιο χώρο με την επιτέλεση της αυτοκτονικής πράξης. Η αντιφατικότητα και αμφισημία της αυτοκτονίας εδώ αναδεικνύεται, καθώς η δημόσια αυτοκτονία -ειδικά αν αφορούσε οικονομικά χρέη- γίνεται αυτομάτως πράξη ακεραιότητας και τιμής, αλλά όχι ντροπής. Η δημόσια αυτοκτονία μοιάζει, κατ' αυτόν τον τρόπο, με μια κοινή -και κοινωνική- ομολογία ανυπέρβλητων δυσκολιών που βιώνουν τα άτομα.

Μια διαφοροποιημένη προσέγγιση ακολουθεί ο Isak Niehaus (2012) μελετώντας τις έμφυλες κοινωνικές κατασκευές για την αυτοκτονία. Στην εθνογραφία του στη Νότια Αφρική ερμηνεύει τις στατιστικές που δείχνουν περισσότερες ανδρικές ολοκληρωμένες αυτοκτονίες και περισσότερες γυναικείες απόπειρες, βασιζόμενος στην έννοια της ανδρικής κυριαρχίας και της συμβολικής βίας του Bourdieu (2007). Από τη μία πλευρά, αποδίδει τις αυτοκτονίες των ανδρών στην πρόθεσή τους να υπεκφύγουν το βάρος του έμφυλου προτύπου, διατηρώντας άθικτη την ανδρική εικόνα της βιαιότητας. Από την άλλη, ερμηνεύει τις γυναικείες απόπειρες ως προσπάθεια υπονόμησης και αντίστασης στην ανδρική κυριαρχία. Παρόμοια αίσθηση για τις αυτοκτονικές επιτελέσεις Αφγανών γυναικών και κοριτσιών στην Καμπούλ μας μεταφέρει η Julie Billaud (2012). Η εθνογράφος ερμηνεύει την αμφίσημη, δυναμική νοηματοδότηση της γυναικείας αυτοκτονίας ως μήνυμα αμφισβήτησης σε απαξιωτικές αντιλήψεις για την πολιτισμική θέση της γυναίκας. Μέσα από συμπεριφορές που βασίζονται σε στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη γυναικεία φύση ως συναισθηματικά εύθραυστη, οι γυναίκες αυτές βρίσκουν τρόπο να ακουστούν, άρα και να αμφισβητήσουν ορισμένες έμφυλες εξουσίες. Παρότι η συγγραφέας δε βασίζει τη σκέψη της σε αυτή, ο νους μας πάει στην έννοια της Judith Butler (1988) για την επιτελεστικότητα του φύλου ως σταθερά επαναλαμβανόμενη πράξη, ως μίμηση, κάθε φορά μερικώς διαφοροποιημένη. Κάτι αναπαράγεται και κάτι αμφισβητείται στις αντιλήψεις μας για το φύλο και την αυτοκτονία με κάθε νέα περίπτωση. Γι' αυτό και ο δημοσιογραφικός λόγος ως δίοδος αναπαραγωγής των έμφυλων, ιστορικών, κοινωνικών αναπαραστάσεων για την αυτοκτονία είναι και κεντρικής σημασίας. Αποτελεί το πεδίο διασταύρωσης ανάμεσα σε επιστημολογίες (ψυχιατρικές, επιδημιολογικές ή άλλες “ειδικές” γνώσεις), και αφηγήσεις που προέρχονται τόσο από το δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό χώρο, αν και δύσκολα οι αφηγήσεις ανήκουν ή αναπαράγονται σε ένα από τα δύο πεδία.

Στη διασταύρωση δημόσιου και ιδιωτικού

Οι υπάρχουσες εθνογραφίες στην Ελλάδα έχουν εστιάσει στην αναπαράσταση της αυτοκτονίας στην ελληνική επαρχία, λαμβάνοντας υπόψη την τοπικότητα και τις ιδιαίτερες δυναμικές που καθιστούν μια ατομική πράξη αυτοκαταστροφής συλλογική υπόθεση. Από την άλλη πλευρά του ίδιου, ίσως, νομίσματος οι αυτοκτονίες στο μετρό της Αθήνας τα τελευταία χρόνια μοιάζουν να διαχέονται μεταξύ του δημόσιου και ιδιωτικού. Οι αποβάθρες του μετρό αποτελούν μια ιδιόμορφη σκηνή εκδραμάτισης αυτοκτονικών επιτελέσεων. Είναι απροσδόκητα συμβάντα σε έναν κατεξοχήν καθημερινό, δημόσιο χώρο, τα οποία καθιστούν τους παρευρισκόμενους μάρτυρες σε μια ιδιωτική απόφαση αυτοκαταστροφής.

Η “ενδιάμεση” φύση του μετρό χαρακτηρίζεται από αντικρουόμενα συναισθήματα συλλογικότητας και αποστασιοποίησης. Πολλές εθνογραφίες, όπως του Marc Augé (1986) για το μετρό στο Παρίσι και των Bassoli και Martin (2006) για το μετρό του Λονδίνου, έχουν αποτυπώσει αυτές τις δυναμικές. Οι παραπάνω συγγραφείς κατανοούν το υποκείμενο-επιβάτη ως μια δυναμική σύνθεση της εμπρόθετης κίνησης και της παθητικότητας της συνήθειας. Η παθητικότητα, ή καλύτερα, αδρανής άνεση δεν είναι μια απέκδυση ευθύνης και ελέγχου, αλλά η απόρροια της συνήθειας που μειώνει και τον αντίκτυπο ορισμένων αρνητικών αισθήσεων στον επιβάτη. Η μόνωση από τα ανεπιθύμητα ερεθίσματα του περιβάλλοντος βιώνεται ως συνονθύλευμα ελευθερίας και φόβου. Το άτομο είναι ελεύθερο στη μοναχικότητά του, αλλά και φοβικό στην εγγύτητα με το ανοίκειο πλήθος.

Ένας επιβάτης που επιλέγει το θάνατο στις ράγες του μετρό σπάει την ασφάλεια της κανονικότητας και αφήνει τους παρόντες μάρτυρες σε μια τραυματική κατάσταση αμφίσημης νοηματοδότησης:

“Διεθνείς έρευνες στο πεδίο των αυτοκαταστροφικών συμπεριφορών και της αυτοκτονικότητας, καταδεικνύουν ότι οι απόπειρες αυτοκτονίας και οι αυτοκτονίες που πραγματοποιούνται σε σταθμούς Μετρό και τρένων, εκτός της προφανούς απώλειας ζωής ή σωματικής και κλινικής βλάβης, έχουν σαφείς ψυχολογικές αλλά και κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις στις εταιρείες διαχείρισης μέσω μεταφοράς, στους εργαζόμενους και τους μάρτυρες του συμβάντος.” (Δελτίο Τύπου Κλίμακα, 28/5/2015).

Τα δεδομένα που έχει συλλέξει η ΜΚΟ “Κλίμακα” υποδεικνύουν αύξηση των περιστατικών αυτοχειρίας στις υπόγειες γραμμές του μετρό με το πρώτο πεντάμηνο του 2015 να μετράει ήδη περισσότερες από όσες τα προηγούμενα χρόνια συνολικά. Στοιχεία για όλο το περασμένο έτος του 2015 δεν έχουν ακόμα βγει στη δημοσιότητα.

Παρόλα αυτά, στην Ελλάδα οι δημοσιογραφικές αναφορές για περιστατικά αυτοχειρίας στο

μετρό είναι ασυνήθιστα λιτές στην περιγραφή τους σε σύγκριση με τις αναφορές άλλων περιστατικών²³. Μια ερμηνεία αυτού του φαινομένου θα μπορούσε να αφορά την αμεσότητα της είδησης, καθώς οι αναφορές γίνονται την ίδια μέρα ή με διαφορά λίγων ωρών με το περιστατικό, εφόσον προκύπτουν και αλλαγές στα δρομολόγια των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς. Δύσκολα, επίσης, θα θεωρούσαμε πως η περιγραφική αυτή λιτότητα οφείλεται σε συμμόρφωση με οδηγίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για την προβολή της αυτοκτονικότητας στο κοινό, μιας και η ίδια λιτότητα δεν υφίσταται σε άλλες περιπτώσεις αυτοκτονίας. Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι στις δημοσιογραφικές αναφορές γύρω από αυτές τις αυτοκτονίες, συνήθως δεν υπάρχει “ιστορικό”, μαρτυρία ή κάποια πληροφορία που να μας παραπέμπει σε οικονομικές δυσκολίες, ψυχοπαθολογία ή οποιαδήποτε αφήγηση μέσω της οποίας να αποδοθεί νόημα στο περιστατικό. Ο/η αυτόχειρας μένει στην ανωνυμία και αποτυπώνεται μόνο μέσα από το φύλο και την ηλικία του. Η ανωνυμία των επιβατών που χρησιμοποιούν τις γραμμές των υπογείων τρένων υπερκαλύπτει και την ταυτότητα του αυτόχειρα.

Οι αυτοκτονίες στο μετρό, σε συνάρτηση με τη δημοσιογραφική αναπαραγωγή των περιστατικών, έχουν κεντρίσει το ερευνητικό ενδιαφέρον ψυχιάτρων, κοινωνιολόγων και άλλων κοινωνικών επιστημόνων. Ο τρόπος προβολής των αυτοκτονικών περιστατικών στο δημοσιογραφικό λόγο έχει θεωρηθεί κομβικός στη συλλογική αντίληψη κυρίως δε στην επιδημική εξάπλωση αυτοκτονικών ιδεασμών στο ευρύ κοινό μέσω μιμητισμού. Οι Αυστριακοί ψυχολόγοι Elmar Etzersdorfer και Gernot Sonneck (1998) αναφέρουν την επιδημική αύξηση των αυτοκτονιών στο μετρό της Βιέννης τη δεκαετία του 1980, εξαιτίας της αυξανόμενης κοινωνικής “αποδοχής” που απέκτησε από τα ΜΜΕ. Ωστόσο, η δημιουργία κρατικού φορέα στην Αυστρία για την πρόληψη της αυτοκτονίας, καθώς και η έκδοση οδηγιών για το πώς θα γίνονται οι δημοσιογραφικές αναφορές στις αυτοκτονίες, φαίνεται να μείωσαν τα ποσοστά περιστατικών, τα οποία έκτοτε παραμένουν χαμηλά στην Αυστρία. Σύμφωνα με τις οδηγίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, οι ειδήσεις για αυτοκτονίες δεν πρέπει να είναι στην πρώτη σελίδα ούτε να συνοδεύονται από φωτογραφίες. Επιπρόσθετα, οι κειμενογράφοι οφείλουν να συμπεριλαμβάνουν φορείς, όπου κανείς μπορεί να απευθυνθεί για υποστήριξη²⁴. Προχωρώντας τη μεταφορά της αυτοκτονίας ως επιδημίας ένα βήμα παρακάτω θα λέγαμε πως η δημοσιογραφική προβολή αυτοκτονιών λειτουργεί ως μέσο διασταύρωσης της δημόσιας και ιδιωτικής εμπειρίας. Η αναμετάδοση μιας μέχρι πρότινος απονενομημένης, ιδιωτικής πράξης αναδεικνύει δημόσια ένα συλλογικό, διανοητό νόημα, μια ιδέα

²³ <http://www.newsbeast.gr/greece/arthro/824077/autoktonia-sto-metro>
<http://www.topontiki.gr/article/157841/dystyhima-i-aytoktonia-gynaika-epese-stis-rages-toy-metro-kai-parasyrthike-apo-ton>
<http://www.lifo.gr/now/society/24993>
<http://www.matrix24.gr/2014/06/sokaristiki-aftoktonia-sto-metro/>

²⁴ Επιδημιολογικές συγκρίσεις των ερευνητών Fu, Chan και Yip (2011) σε δημοσιογραφικές αναφορές στην Κίνα ανέδειξαν αποκλίσεις στην έμφυλη εκπροσώπηση των περιστατικών παρόμοιες με αυτές που εντοπίσαμε και εδώ: ως επί το πλείστον οι γυναίκες αυτόχειρες αναφέρονταν λιγότερες φορές από τους άνδρες.

για το πώς άλλοι άνθρωποι αποφασίζουν για τη ζωή και το θάνατό τους σε συνθήκες εν μέρει συλλογικά βιωμένες, όπως οι πολιτικές λιτότητας.

Η έννοια και έννοια των εκάστοτε “ειδικών” σχετικά με τη μεταδοτικότητα της αυτοκτονίας αποτυπώνεται και στην πολυσχιδή έρευνα των κοινωνιολόγων Gabriel Weimann και Gideon Fishman (1995), η οποία βρίθει διαφορετικών μεθόδων και θεωριών, από την κοινωνική μάθηση έως και τη μολυσματική μετάδοση μέσω των ΜΜΕ, τη μίμηση και την υπόδειξη (*suggestion*)²⁵. Γενικότερα, η επιστημονική σκέψη, ήδη από τη δεκαετία του 1970, επιχειρεί να διασαφηνίσει τις διαδικασίες με τις οποίες η αυτοκτονικότητα διαχέεται μέσω των ΜΜΕ με τρόπο αποσπασματικό, δυναμικό και φευγαλέο, ιδίως αφότου οι ραγδαίες μεταβολές στον τομέα της ενημέρωσης και της τεχνολογικής επικοινωνίας μετέφεραν το πεδίο συζήτησης από τα παραδοσιακά μέσα, όπως ο τύπος και η τηλεόραση, στο διαδίκτυο. Οι περισσότερες ποσοτικές έρευνες μεταξύ, αλλά και εντός, διαφορετικών χωρών αποδίδουν διαφορετικά αποτελέσματα και αδυνατούν να συλλάβουν την πολυπαραγοντικότητα του φαινομένου, δεδομένου ότι οι διαστάσεις του δημόσιου και του ιδιωτικού αλληλεπιδρούν με τρόπους που διαφεύγουν μιας μετρήσιμης γνώσης.

Αναπαράσταση, μιμητισμός και επιδημία του αυτοκτονικού φαινομένου αποτελούν τα σημαντικότερα ζητήματα που οφείλουν να απασχολούν τόσο τους επιστήμονες όσο και τους δημοσιογράφους. Ειδικότερα για τα μέσα μαζικής ενημέρωσης το ερώτημα που τίθεται είναι εάν μπορεί να υπάρχει εναλλακτικός, υπεύθυνος και ευαισθητοποιημένος τρόπος δημοσιογραφικής κάλυψης μιας αυτοκτονίας. Οι υποδείξεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και η χρόνια καταγραφή αλληλεπίδρασης δημοσιογραφικής κάλυψης αυτοκτονιών και των ποσοστών τους²⁶ ενισχύουν την άποψη ότι εάν οι δημοσιογράφοι ενημερώνονται από ειδικούς ψυχικής υγείας μπορούν να αποδίδουν ειδήσεις για αυτοκτονίες με τρόπο βοηθητικό και ενημερωτικό για το κοινό.

Μέχρι και σήμερα στην Ελλάδα και τα ελληνικά έντυπα μέσα ενημέρωσης οι συνθήκες μοιάζουν ανώριμες για το άνοιγμα αντίστοιχης συζήτησης και συνδρομής των μέσων ενημέρωσης και επικοινωνίας. Αυτή τη στιγμή, η αφήγηση της οικονομικής κρίσης ως υπαίτιας των αυτοκτονιών φαίνεται μάλλον να αντικρούει παρά να συμπληρώνει την αφήγηση της ψυχικής ασθένειας.

Σύνοψη

Λίγο πριν το τέλος, βρίσκω σημαντικό να αναδιατυπώσω κεντρικά σημεία της παρούσας εργασίας και να επισημάνω ορισμένες πιθανές συνδέσεις μεταξύ τους. Η βιβλιογραφική επισκόπηση ανθρωπολογικών ερευνών έδειξε ότι τα πολιτισμικά σενάρια σχετικά με την

²⁵ Το φαινόμενο μιμητικής επιτέλεσης αυτοκτονικών πράξεων απαντάται στη βιβλιογραφία και ως το φαινόμενο του Βέρθερου (*the Werther effect*), ονομαζόμενο από το χαρακτήρα του Goethe, του οποίου η “λογοτεχνική” αυτοκτονία φημολογείται πως αποτέλεσε εφελτήριο για μια σειρά πραγματικών αυτοκτονιών που ακολούθησαν.

²⁶ Romer, D., Jamieson, P. E., & Jamieson, K. H. (2006) και Jamieson, P., Jamieson, K. H., & Romer, D. (2003)

αυτοκτονία στην Ελλάδα δομούνται βάσει συναισθηματικών ιδιωμάτων αξιοπρέπειας, αντίστασης, ή/και ντροπής, τα οποία διαμορφώνουν και την αναπαράσταση της αυτοκτονίας στην κοινωνική αντίληψη. Τα συναισθηματικά αυτά ιδιώματα μοιάζουν να είναι τόσο για τα υποκείμενα (αυτόχειρες, συγγενείς) όσο και για τους θεσμούς άρρηκτα συνδεδεμένα με το απρόβλεπτο, δυσμενές πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό γίνεσθαι στην Ελλάδα. Ωστόσο, αυτή η σύνδεση συναισθηματικών ιδιωμάτων με πολιτικές εμπειρίες δημόσιας αντίστασης, αναπαράγεται και από τον ελληνικό Τύπο, όπου η σύνδεση της υποκειμενικής δυσκολίας με τις πολιτικές εξελίξεις φαίνεται να την μετατοπίζει από το ατομικό σε ένα συλλογικό, κοινωνικό υποκείμενο, το οποίο μοχθεί στο παρόν, όπως έχει μοχθήσει και στο παρελθόν (Davis, 2015· Knight, 2013). Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε μια ρήξη των αφηγήσεων για την ελληνική πραγματικότητα, μια ανατροπή του τρόπου, με τον οποίο νοούμε και κατασκευάζουμε τη ζωή μας στο παρόν και το μέλλον. Όπως ανέφερα παραπάνω, στην “Ελλάδα της κρίσης” εκτυλίσσεται ένα κοινωνικό τραύμα εντός πολλών ατόμων, το οποίο λόγω του αργού ρυθμού εκδίπλωσης δημιουργεί την αίσθηση της οικονομικής κρίσης ως κανονικότητας και όχι ως εξαίρεσης (Alexandrakis, 2016). Τα υποκείμενα εξοικειώνονται σταδιακά με τις καθημερινές δυσκολίες και τα αδιέξοδα της οικονομικής κρίσης, με συνέπεια να υφαίνουν νέες αφηγηματικές τροπές για την αυτοχειρία.

Η εξοικείωση με την αυτοκτονία διευκολύνεται μέσα από την προβολή της από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τα οποία αναμεταδίδουν μια “εξαιρετική κανονικότητα”. Μοιάζει με εξαίρεση γιατί εμφανίζεται ως ασυνήθιστο για τα ελληνικά δεδομένα φαινόμενο, το οποίο, εντούτοις, φαίνεται ποσοστιαία να επεκτείνεται. Την ίδια στιγμή, ο ελληνικός Τύπος αναμεταδίδει και την ιδέα της αυτοκτονίας ως σωματική επιτέλεση του κοινωνικού, συναισθηματικού τραύματος. Θα έβρισκα υπερβολικό τον ισχυρισμό για επιδημική μετάδοση της αυτοκτονίας, ωστόσο πιστεύω πως η δημοσιογραφική προβολή του φαινομένου ως επιδημικού συμβάλλει στην πολιτισμική (ανα-)μετάδοση της αυτοκτονίας ως αφηγηματικό μοτίβο και τρόπο έκφρασης της οδύνης. Τόσο ο Durkheim, όσο και ανθρωπολόγοι, όπως ο Kral (2012) που παραπέμπει στον Marc Bloch, χαρακτηρίζουν την αυτοκτονία ως ένα φαινόμενο που εσωτερικεύεται και εν δυνάμει μεταδίδεται πολιτισμικά. Γίνεται ένα πολιτισμικό ιδίωμα που επιτρέπει στα άτομα να εκφράσουν ασυμβίβαστα συναισθήματα θυμού, ντροπής, απελπισίας και τιμής, απέναντι σε μεγαλύτερα συστήματα και θεσμούς.

Παρά τη νέα -για την ελληνική πραγματικότητα- αφηγηματική τροπή γύρω από την αυτοκτονία, θα έλεγα ότι ο ισχυρισμός του Knight (2013) πως έτσι μειώνεται το στίγμα της ψυχοπαθολογίας δεν ισχύει καθολικά για το φαινόμενο ούτε και για όλους/ες τους/τις αυτόχειρες. Στη δημοσιογραφική αναπαράσταση γυναικών αυτοχέιρων εξακολουθεί να υπερισχύει η αφήγηση της ψυχικής ασθένειας ως αιτία της αυτοκτονικής πράξης. Στο γυναικείο φάσμα συναισθημάτων δεν περιλαμβάνονται η αξιοπρέπεια και η τιμή, αλλά η ευαλωτότητα, η κατάθλιψη και οτιδήποτε

άλλο υπάγεται υπό την απλουστευτική κατηγορία της ψυχικής διαταραχής. Στο βαθμό που συνεχίζει να εγκλωβίζεται σε κοινωνικές, έμφυλες ερμηνείες, δυσκολεύομαι να συμφωνήσω με την αντίληψη ότι το στίγμα γύρω από την ίδια την ψυχική διαταραχή, συνοδευόμενη από αυτοκτονικότητα ή όχι, έχει μειωθεί.

Στην παρούσα εργασία επιχείρησα να αναδείξω τις δυνατότητες που έχει η εθνογραφική μέθοδος να δια φωτίσει την πολυσημία της αυτοκτονίας, χωρίς να εγκλωβίζεται σε ερμηνευτικά σχήματα, ποσοτικές αναλύσεις και τυπολογίες (όπως αυτές των δημοσιογραφικών αναπαραστάσεων), ενώ, ταυτόχρονα μπορεί να τα συμπεριλαμβάνει. Εν ολίγοις, μου φαίνεται σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη σε μία έρευνα τόσο οι αφηγήσεις των υποκειμένων όσο και οι αποδόσεις των δημοσιογραφικών κειμένων για την αυτοκτονία. Όπως γίνεται κατανοητό, η εργασία αυτή περισσότερο ανοίγει τη συζήτηση παρά την εξαντλεί. Έχουμε να κάνουμε με ένα νέο σχετικά πεδίο μελέτης στην ανθρωπολογία, το οποίο εφάπτεται και στα πιο πυρηνικά ερωτήματα αυτής της επιστήμης για τις ανθρώπινες σχέσεις. Η αυτοκτονία μοιάζει ‘εξαιρετική’ ως κοινωνικό συμβάν, γιατί αποτελεί μια στιγμιαία αποτύπωση, μια μάλλον τρομακτική έκλαμψη των καθημερινών σκέψεων των ατόμων για τις σχέσεις μας με τη ζωή και το θάνατο.

Αντί Επιλόγου

Σε ένα βαγόνι του αθηναϊκού μετρό περιμένω τα λίγα δευτερόλεπτα μέχρι να φτάσει ο συρμός στο τέλος της διαδρομής. Προσπαθώ να συγκεντρωθώ στο ανάγνωσμά μου και να μην αφήνομαι στον περισπασμό από τη ζοηρή κουβέντα που κάνουν δύο νεαρές κοπέλες απέναντί μου. Για μερικές στιγμές ο συρμός ελαττώνει ταχύτητα, “σκοντάφτει” στις ράγες και τα παράθυρα φωτίζονται με σπίθες ηλεκτρισμού. Οι κοπέλες επιβραδύνουν ομοίως τον τόνο της συζήτησης και για λίγο κοιτάζουν ανήσυχα έξω στο αινιγματικό σκοτάδι του τούνελ.

“Λες να αυτοκτόνησε κάποιος;” ρωτάει η μία την άλλη, μεταξύ σοβαρού και αστείου, πριν κατεβούμε στο τέρμα.

Βιβλιογραφία

- Adey, P., Bissell, D., McCormack, D., & Merriman, P. (2012). Profiling the passenger. *Cultural geographies*, DOI: 1474474011428031.
- Ahearn, L. M. (2013). Privileging and affecting agency. Στο: *Privilege, Agency and Affect* pp. 240-247. UK, Palgrave Macmillan.
- Alexandrakis, O. (2016). Transformative Connections: Trauma, Cooperative Horizons, and Emerging Political Topographies in Athens, Greece. *History and Anthropology*, 27:1, σελ. 32-44.
- Augé, M. (2002). *In the metro*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bassoli, A., & Martin, K. (2006). Exploring in-betweenness: the experience of riding the London Tube. Στο: *Position paper, ExUrban Noir workshop, Ubicomp*.
- Billaud, J. (2012). Suicidal performances: voicing discontent in a girls' dormitory in Kabul. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 36(2), σελ. 264-285.
- Bohannan, P. (1960). *African Homicide and Suicide* (ed) Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (2007). *Η ανδρική κυριαρχία*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Branas, C. C., Kastanaki, A. E., Michalodimitrakis, M., Tzougas, J., Kranioti, E. F., Theodorakis, P. N. & Wiebe, D. J. (2015). The impact of economic austerity and prosperity events on suicide in Greece: a 30-year interrupted time-series analysis. *BMJ open*, 5(1), e005619.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre journal*, 40(4), σελ. 519-531.
- Chang, S. S., Gunnell, D., Sterne, J. A., Lu, T. H., & Cheng, A. T. (2009). Was the economic crisis 1997–1998 responsible for rising suicide rates in East/Southeast Asia? A time–trend analysis for Japan, Hong Kong, South Korea, Taiwan, Singapore and Thailand. *Social science & medicine*, 68(7), 1322-1331.
- Collings, S., & Niederkrotenthaler, T. (2012). Suicide prevention and emergent media: surfing the opportunity. *Crisis*, 33, 1-4. DOI: 10.1027/0227-5910/a000141.
- Dabbagh, N. (2012). Behind the statistics: The ethnography of suicide in Palestine. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 36(2), 286-305.
- Davis, E. (2015). “We’ve toiled without end”: Publicity, Crisis, and the Suicide “Epidemic” in Greece. *Comparative Studies in Society and History*, 57(04), 1007-1036.
- Economou, M., Angelopoulos, E., Peppou, L. E., Souliotis, K. and Stefanis, C. (2016). Suicidal ideation and suicide attempts in Greece during the economic crisis: an update. *World Psychiatry*, 15: σελ. 83–84. DOI: 10.1002/wps.20296.
- Economou, M., Madianos, M., Peppou, L. E., Patelakis, A., & Stefanis, C. N. (2013). Major depression in the era of economic crisis: a replication of a cross-sectional study across Greece. *Journal of affective disorders*, 145(3), σελ. 308-314.

- Economou, M., Madianos, M., Theleritis, C., Peppou, L. E., & Stefanis, C. N. (2011). Increased suicidality amid economic crisis in Greece. *The Lancet*, 378(9801), σελ. 14-59.
- Etzersdorfer, E., & Sonneck, G. (1998). Preventing suicide by influencing mass-media reporting. The Viennese experience 1980–1996. *Archives of Suicide Research*, 4(1), σελ. 67-74.
- Foucault, M. (2014). The politics of health in the eighteenth century. *Foucault Studies*, (18), 113-127.
- Fu, K. W., Chan, Y. Y., & Yip, P. S. (2011). Newspaper reporting of suicides in Hong Kong, Taiwan and Guangzhou: compliance with WHO media guidelines and epidemiological comparisons. *Journal of epidemiology and community health*, 65(10), σελ. 928-933.
- Giddens, A. (1966). A typology of suicide. *European Journal of Sociology*, 7, σελ. 276-295
DOI:10.1017/S0003975600001442
- Giotakos, O., Tsouvelas G, Kontaxakis V. (2012) Suicide rates and mental health services in Greece. *Psychiatriki*; 23, σελ. 29–38
- Goulas, E., & Zervoyianni, A. (2016). IMF-lending programs and suicide mortality. *Social Science & Medicine*, 153, σελ. 44-53.
- Jamieson, P., Jamieson, K. H., & Romer, D. (2003). The responsible reporting of suicide in print journalism. *American Behavioral Scientist*, 46(12), 1643-1660.
- Knight, D. M. (2013). The Greek economic crisis as trope. *Focaal*, (65), σελ. 147-159.
- Kontaxakis, V., Papaslanis, T., Havaki-Kontaxaki, B., Tsouvelas, G., Giotakos, O., & Papadimitriou, G. N. (2012). Suicide in Greece: 2001-2011. *Psychiatrike= Psychiatriki*, 24(3), σελ. 170-174.
- Kral, M. J. (2012). Postcolonial suicide among Inuit in arctic Canada. *Culture, medicine, and psychiatry*, 36(2), 306-325.
- La Fontaine, J. (2012). Explaining suicide: an afterword. *Culture, medicine and psychiatry*, 36(2), 409-418.
- McIntosh, J. L. (2002). Quantitative Methods in Suicide Research: Issues Associated With Official Statistics, *Archives of Suicide Research*, 6:1, σελ. 41-54, DOI:10.1080/13811110213123.
- Niehaus, I. (2012). Gendered endings: Narratives of male and female suicides in the South African Lowveld. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 36(2), σελ. 327-347.
- Osborne, T. (2005). ‘Fascinated dispossession’: suicide and the aesthetics of freedom. *Economy and society*, 34(2), σελ. 280-294.
- Owens, C., & Lambert, H. (2012). Mad, bad or heroic? Gender, identity and accountability in lay portrayals of suicide in late twentieth-century England. *Culture, medicine, and psychiatry*, 36(2), σελ. 348-371.
- Pipyrou, S. (2014) Narrating Death: coping with suicide in rural Greece. *Social Anthropology*, Volume 22, Number 2, σελ.: 189-199.

- Philo, G. (2007). Can discourse analysis successfully explain the content of media and journalistic practice?. *Journalism studies*, 8(2), σελ. 175-196.
- Rachiotis, G., Stuckler, D., McKee, M., & Hadjichristodoulou, C. (2015). What has happened to suicides during the Greek economic crisis? Findings from an ecological study of suicides and their determinants (2003–2012). *BMJ open*, 5(3), σελ. 72-95.
- Romer, D., Jamieson, P. E., & Jamieson, K. H. (2006). Are news reports of suicide contagious? A stringent test in six US cities. *Journal of Communication*, 56(2), σελ. 253-270.
- Sadock, B. J., Sadock, V. A. (2007). *Εγχειρίδιο κλινικής ψυχιατρικής*. (1η έκδ.), Αθήνα: Ιατρικές Εκδόσεις Λίτσας.
- Sontag, S. (2006). *Η νόσος ως μεταφορά. Το AIDS και οι μεταφορές του*. Αθήνα: Εκδόσεις Ύψιλον.
- Staples, J. (2015). Personhood, agency and suicide in a neo-liberalising South India. *Suicide and Agency: Anthropological Perspectives on Self-Destruction, Personhood, and Power*, 27.
- Staples, J., & Widger, T. (2012). Situating suicide as an anthropological problem: ethnographic approaches to understanding self-harm and self-inflicted death. *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 36(2), σελ. 183-203.
- Weimann, G., & Fishman, G. (1995). Reconstructing suicide: Reporting suicide in the Israeli press. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 72(3), σελ. 551-558.
- Widger, T. (2015). *Suicide in Sri Lanka: The anthropology of an epidemic*. London and New York: Routledge.
- Wilde, E. J. D. (2002). Quantitative Research in Suicidology: Still a Well-Disguised Blessing?. *Archives of Suicide Research*, 6(1), σελ. 55-59.

Δημοσιογραφικές Πηγές

Η Αυγή. (5/9/2014) *ΟΗΕ: Παγκόσμια επιδημία οι αυτοκτονίες*.

<http://www.avgi.gr/article/3904289/oie-pagkosmia-epidimia-oi-autoktonies> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

Η δημοκρατία (15/5/2012). *Επιδημία οι αυτοκτονίες στην Ελλάδα της κρίσης!*

www.dimokratianews.gr (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016).

Το Βήμα, (11/6/2015) *Διοικητής "Ελπίς": 10.000 αυτοκτονίες στην κρίση, η τελευταία του παιδιού μου*. <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=712341> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

Τα Νέα (31/5/2012) *Οι αυτοκτονίες του ΔΝΤ έγιναν επιδημία. Καρανίκας Χάρης*.

<http://www.tanea.gr/news/greece/article/4726153/?iid=2> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

Το Κουτί της Πανδώρας

(12/1/2014) *Συνυπεύθυνη για τις αυτοκτονίες στην Ελλάδα η Μέρκελ*.

<http://www.koutipandoras.gr/article/synypeythyni-gia-tis-aytoktonies-stin-ellada-i-merkel>
(Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(24/5/2014) *Στις πόσες αυτοκτονίες θα χαθεί η "σταθερότητα" στην Ελλάδα;*

<http://www.koutipandoras.gr/article/stis-poses-aytoktonies-tha-hathei-i-statherotita-sti-horallia-mia-sto-irakleio> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(1/4/2015) *P. Σβίγκου: Αυτοκτονίες, λουκέτα, ανεργία το "success story" Σαμαρά*.

<http://www.koutipandoras.gr/article/r-svigkoy-aytoktonies-loyketa-anageria-success-story-samara>
(Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(5/5/2014) *Καμμένος: Οι 6.000 Έλληνες που αυτοκτόνησαν είναι θύματα του "Νέου Ράιχ"*.

<http://www.koutipandoras.gr/article/kammenos-oi-6000-ellines-poy-aytoktonisan-einai-thymata-toy-neoy-raih> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(8/4/2015). *Ανοιχτή επιστολή κόρης του αυτόχειρα Χριστούλα: Ο πατέρας μου έσπασε τη σιωπή*.

www.koutipandoras.gr <http://www.koutipandoras.gr/article/anoihti-epistoli-koris-toy-aytoheira-hristoyla-o-pateras-moy-espase-ti-siopi> (Ανακτήθηκε Μάιο, 2016).

Το Πρώτο Θέμα

(5/4/2012) *"Η Ελλάδα της κρίσης και των αυτοκτονιών". Πόπωτας Δ., Καλύβα Αρ., Γαβαλά Ηλ., Μπόκας Χρ.*

(10/9/2013) *Εκατοντάδες οι αυτοκτονίες, χιλιάδες οι απόπειρες στην Ελλάδα της κρίσης. Καρλατήρα Παναγιώτα*. www.protothema.gr, <http://www.protothema.gr/greece/article/309147/epidimia-autoktonion-stin-ellada-tis-krisis/> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(11/6/2015) *Συγκλονίζει ο διοικητής του "Ελπίς": "10.000 αυτοκτονίες σε πέντε χρόνια - Η τελευταία ήταν του παιδιού μου"* www.protothema.gr,

<http://www.protothema.gr/greece/article/483772/suglonizei-o-dioikitis-tou-elpis-10000-autoktonies-se-pede-hronia-i-teleutaia-itan-tou-paidiou-mou/>, (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(24/3/2016) *Στο υπόγειο έθνικ εστιατορίου στο Χαλάνδρι αυτοκτόνησε ο ιδιοκτήτης του. Ρέβη Ευλ.*

<http://www.protothema.gr/greece/article/564425/sto-upogeio-ethnik-estiatoriou-sto-halandri-autoktonise-o-idioktitis-tou/> (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

Το Ποντίκι (29/1/2016). *Δυστύχημα ή αυτοκτονία; Γυναίκα έπεσε στις ράγες του μετρό και*

παρασύρθηκε από τον συρμό. www.topontiki.gr, <http://www.topontiki.gr/article/157841/dystyhima-i-aytoktonia-gynaika-epese-stis-rages-toy-metro-kai-parasyrthike-apo-ton>, (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

Athens Voice

(12/2/2012) Εξιλαστήρια θύματα, ηρωισμοί και αγιασμοί. Τριανταφύλλου Σώτη.

<http://www.athensvoice.gr>.

(10/7/2012) Οι αυτοκτονίες και οι ευθύνες των media. Γεωργακόπουλος Θεόδωρος.

<http://www.athensvoice.gr> (Ανακτήθηκαν Μάρτιο, 2016)

Espresso (11/12/2011) Επιδημία η κατάθλιψη και οι αυτοκτονίες. <http://www.espressonews.gr>

(Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

eΚρήτη. (24/3/2016) Βουτιά στο κενό για γυναίκα - Σοκ από τη δεύτερη αυτοκτονία στην Κρήτη.

<http://www.ekriti.gr/kriti-irakleio-astynomika/voytia-sto-keno-gia-gynaika-sok-apo-ti-deyteri-aytoktonia-stin-kriti> (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

Inred.gr (2/4/2016) Αυτοκτονία ή δολοφονία; <http://www.inred.gr/autoktonia-i-dolofonia/>

(Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

Lifo

(1/4/ 2013) Οι κάμερες έδειξαν αυτοκτονία στο σταθμό του Μετρό. www.lifo.gr

<http://www.lifo.gr/now/society/24993>, (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(24/3/2016) Αυτοκτόνησε ιδιοκτήτης γνωστού εστιατορίου στο Χαλάνδρι. www.lifo.gr,

<http://www.lifo.gr/now/society/94662> (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

Matrix24. (30/6/2014) Σοκαριστή αυτοκτονία στο μετρό. www.matrix24.gr

<http://www.matrix24.gr/2014/06/sokaristiki-aftoktonia-sto-metro/>, (Ανακτήθηκε Απρίλιο, 2016)

Newsbeast. (2015) www.newsbeast.gr <http://www.newsbeast.gr/greece/arthro/824077/autoktonia-sto-metro>

(Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

Newsbomb.

(23/4/2012) Βίντεο: Αυτός είναι ο δάσκαλος που αυτοκτόνησε για πολιτικούς λόγους.

<http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/130124/vinteo-aytos-einai-o-daskalos-poy-aytoktonise-gia-politikoys-logoyis> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

(2015). Συγκλονίζει η επιστολή της κόρης του ατόχειρα στον Αλ. Τσίπρα.

www.newsbomb.gr, <http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/646936/sygklonizei-i-epistoli-koris-aytoxeira-ston-al-tsipra> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016).

(13/11/2015) Αυτοκτονίες: Η... "καυτή" πατάτα που αποφεύγουν οι κυβερνήσεις!

<http://www.newsbomb.gr/ellada/news/story/642163/aytoktonies-logo-mnimonion-h-kayti-patata-poy-apofeygoyn-na-aggixoun-oi-kyverniseis> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

Newspost (28.6.2013) Η ΕΛΣΤΑΤ "μείωσε" τον αριθμό των ατόχειρων στην Ελλάδα., Γαλάνη Αν.

<http://newpost.gr/ellada/228639/h-elstat-meiwse-ton-arithmo-twn-aytoxeirwn-sthn-ellada-me-egrafo-sth-boylh> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016).

News247. (7/4/2012) Η ελληνική κρίση της κατάθλιψης και των αυτοκτονιών,

<http://news247.gr/eidiseis/koinonia/ygeia/h-ellhnikh-krish-ths-katathlipshs-kai-twn-aytoktoniwn.1724470.html> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)

TVXS

(22/4/2012) Βία είναι... του Σάββα Μετοικίδη. <http://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/bia-einai-toy-sabba-metoikidi>

(11/6/2015) *Διοικητής Ελπίς: Σε 5 χρόνια 10.000 αυτοκτονίες, η τελευταία του γιου μου.*
<http://tvxs.gr/news/ellada/dioikitis-elpis-10000-aytoktonies-se-5-xronia-i-teleytaia-itan-toy-paidiuy-moy-binteo> (Ανακτήθηκαν Μάρτιο, 2016)

Livacity.

Πάτρα: Συγκλονίζει η νέα αυτοκτονία γυναίκας - Την βρήκαν κρεμασμένη σε δέντρο!
<http://www.livacity.gr/200721/patra-sugklonizei-i-nea-autoktonia-gunaikas-tin-brikan-kremasmeni-se-dentro>

Εύβοια: Αυτοκτόνησε ακριβώς τρία χρόνια μετά το θάνατο του παιδιού της.

<http://www.livacity.gr/107747/euboiia-autoktonise-akribos-tria-chronia-meta-to-thanato-tou-paidiou-tis>

“Ξέρω τι κάνω” είπε και αυτοκτόνησε 35χρονη μητέρα ανήλικων παιδιών.

<http://www.livacity.gr/138420/%C2%ABxero-ti-kano%C2%BB-eipe-kai-autoktonise-35chroni-mitera-anilikon-paidion>

Αυτοκτόνησε 53χρονη μητέρα δύο παιδιών στην Αμφισσα.

<http://www.livacity.gr/121486/autoktonise-53chroni-mitera-duo-paidion-stin-amfissa> (Ανακτήθηκαν Απρίλιο, 2016)

ΣΚΑΪ.gr (24/7/2015) Reuters: Αποσύρεται η δίωξη κατά του διοικητή της ΕΛΣΤΑΤ για το έλλειμμα του 2009. <http://www.skai.gr/news/greece/article/286780/reuters-aposuretai-i-dioxi-kata-tou-dioikiti-tis-elstat-gia-to-elleimma-tou-2009/> (Ανακτήθηκε Μάρτιο, 2016)